

TOPDORPEN
IN DE
ALBLASSERWAARD –
VIJFHEERENLANDEN

© Valér Ferenczy

Stageverslag

Kim Andriessen

Ruimtelijke Ordening & Planologie

15 Juni 2010

Groot-Amers

Hogeschool
INHOLLAND
Delft

Titel: Topdorpen in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden

Auteur: Andriessen, K. (Kim)

Opleiding: Ruimtelijke Ordening & Planologie

School: Hogeschool In Holland Delft
Rotterdamseweg 141
2628 XM Delft
Nederland

Datering: 15 Juni 2010

Plaats: Groot-Ammers

Instituut: Gebiedsplatform Alblasserwaard - Vijfheerenlanden
Wilgenweg 3
2694 AM Groot-Ammers
Nederland

Begeleider school: Dhr. Drs. Kok, J. (Jan)

Begeleiders: Dhr. Slob, T.J. (Teunis Jacob)
Mw. Korevaar, J. (Jonette)

Hogeschool
INHOLLAND
Delft

Samenvatting

Het onderzoek 'topdorpen' wordt uitgevoerd namens het gebiedsplatform Alblasserwaard - Vijfheerenlanden door een stagiair van de opleiding Ruimtelijke Ordening & Planologie aan de hogeschool InHolland te Delft. De aanleiding is een persbericht van het ministerie van LNV uit November 2009 om plattelandsdorpen te willen ontwikkelen tot 'topdorpen' om daarmee de krimp op het platteland tegen te gaan. Het doel van dit onderzoek is om de kansen voor de dorpen in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden hiervoor in kaart te brengen.

Het onderzoek bestaat uit drie fasen. De eerste fase is de inventarisatiefase. Hierin worden de achtergronden van krimp beschreven. De tweede fase is de analysefase. Hierin worden de cijfers en achtergronden omgezet naar de gebiedsspecifieke situatie. Dit resulteert in de kansenkaart voor het projectgebied. De laatste fase is de visiefase. Hierin staat toekomstgarantie centraal.

Op basis van de cijfers uit de inventarisatiefase is de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden als geheel geen krimpregio. In het merendeel komt namelijk geen bevolkingsdaling voor. In slechts vijf van de twaalf gemeenten neemt in de komende 25 jaar het inwonersaantal af. In de meeste gevallen is dit een zeer lichte daling. Alleen in Graafstroom valt deze daling hoger dan 10% uit.

Op een aantal punten kan dit gerelativeerd worden. Zo kent Graafstroom relatief gezien veel jongeren. Dit is een doelgroep die belangrijk is voor het in stand houden en ontwikkelen van een leefbare streek. Verder blijkt ook dat starters op de woningmarkt en arbeidsmarkt gebonden zijn aan Graafstroom; in deze categorie daalt het inwonersaantal nauwelijks.

Daarnaast wordt de fixatie op demografische aspecten overschat. Zo blijft het aantal voorzieningen in Graafstroom de laatste jaren vrij constant en liggen de dorpen in de gemeente niet totaal geïsoleerd.

Een duurzame streekontwikkeling is in Graafstroom belangrijk om de streek ook in de toekomst aantrekkelijk en leefbaar te houden. Ondanks dat er geen sprake is van sterke krimp, is dit aspect ook voor de overige elf gemeenten in de regio belangrijk. Dit betekent dat de kansenkaart in Graafstroom een achtergrond van krimpbestrijding heeft, terwijl in de overige gemeenten het meer preventief werkt voor de opwaardering van de kwaliteit van de leefomgeving.

Een bevolkingsdaling hoeft maar een beperkte invloed op ruimtelijke ontwikkelingen te hebben. Het is zaak om de koppeling tussen bevolkingscijfers en topdorpen tot op zekere hoogte los van elkaar te zien. Voor een topdorp is het veel relevanter dat het welzijn hoog is en dat een hoge dynamiek is

Het stimuleren en versterken van de dynamiek in de dorpen is het middel voor een leefbare streek. In de analysefase zijn deze kansen en mogelijkheden per sector gebiedspecifiek uitgewerkt.

Ten eerste maakt het karakteristieke Hollandse landschap het gebied geschikt voor landschapsgericht toerisme. Gebiedsvriendelijke vormen van toerisme, recreatie en ontspanning stimuleert de interactie tussen bewoner, gebruiker en omgeving.

Verder wordt de vitaliteit in de streek vergroot door een verdere concentratie van voorzieningen en bedrijvigheid. Op deze manier wordt de reikwijdte en afzetmarkt vergroot. Ook hiermee ontstaat een grote interactie met de omgeving.

De grootste uitdaging voor de toekomst ligt op het gebied van meervoudig ruimtegebruik. Meervoudig ruimtegebruik in het landelijk gebied richt zich vooral op een combinatie van landbouw, natuur, recreatie en waterfuncties. Met een multifunctionele inrichting ontstaat een 'win-win' situatie; het is de oplossing voor ruimtegebrek en heeft een positieve uitwerking op de streek. Om meervoudigheid op langere termijn succesvol te houden is een goede organisatie noodzakelijk. Hierbij moeten de betrokken partijen vanaf het eerste stadium bij het proces betrokken worden. Op deze manier worden geschillen of conflicten in een later stadium voorkomen.

Een laatste aspect dat in de visiefase is beschreven betreft de duurzaamheid. Binnen de rode contouren in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is heel beperkt 'nog te ontwikkelen ruimte'. Om de streek ook in de toekomst leefbaar te houden is het wel belangrijk dat de regio in ontwikkeling is en blijft. Met een duurzame, op de toekomst gerichte inrichting blijft dit mogelijk.

Een van de belangrijkste voorwaarden om dit te realiseren is interactieve communicatie.

Kerngedachte bij interactieve processen is dat beleid of plannen in een gezamenlijk proces van relevante betrokkenen ontwikkeld kan worden.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	3
1. INLEIDING	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Doel	6
1.3 Leeswijzer	7
2. FYSIEKE HISTORIE	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Alblasserwaard	9
2.3 Vijfheerenlanden	9
3. CULTUURHISTORIE	10
3.1 Landschapskenmerken	10
3.2 Nederzettingskenmerken	11
4. IS ER SPRAKE VAN KRIMP?	12
4.1 Krimp in Nederland	12
4.2 Bevolkingscijfers	13
4.3 Bedrijven	17
4.4 Bereikbaarheid	18
4.5 Beleidsniveaus	20
4.6 Deelconclusie	21
5. ANALYSE KRIMPSITUATIE	22
5.1 Inleiding	23
5.2 Aantal Huishoudens	23
5.3 Bevolkingsontwikkeling	25
5.4 Deelconclusie	29
6. VERGELIJKING MET NOORD-BRABANT	30

7. TOPDORPEN	32
7.1 Inleiding	32
7.2 Streekontwikkeling	32
7.3 Beleidscontext en woningmarkt	33
7.4 Een multifunctionele omgeving	34
8. KANSENKAART	35
8.1 Streekontwikkeling	35
8.2 Voorzieningenniveau	35
8.3 Beleidscontext en woningmarkt	36
8.4 Bereikbaarheid	37
8.5 Een multifunctionele omgeving	38
8.6 Samenvatting	40
9. TOEKOMSTVISIE	41
10. CONCLUSIE	43
11. AANBEVELINGEN	45
REFERENTIES	47

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Dit stagerapport wordt uitgevoerd in opdracht van het *Gebiedsplatform Alblasserwaard - Vijfheerenlanden*. Dit gebied behoort tot regio's die moeten waken voor de leegloop van plattelandsdorpen. Dit zijn de zogenaamde krimpregio's.

De problemen die bevolkingskrimp in plattelandsdorpen met zich mee brengen hebben bij het ministerie van LNV geleid tot het opzetten van het project *topdorpen*. Bevolkingskrimp kan de lokale economie, onderwijs, wonen etc. ondermijnen, waardoor de leefbaarheid afneemt en verloedering kan ontstaan. Op basis van deze achtergrond ontstond bij LNV het idee voor *topdorpen*. Zie het onderstaande kader.

In de topdorpen is het volgens minister Verburg goed wonen, met betrokken en enthousiaste mensen die zelf de schouders willen zetten onder de leefbaarheid van hun dorp: "In de krimpgemeenten willen we met de inwoners gaan kijken hoe we de vrijgekomen grond - bijvoorbeeld door sloop van huizen - kunnen gaan gebruiken voor bijvoorbeeld de aanleg van natuur, een mooi landschap, een dorpspark of recreatiemogelijkheden."

"Tegelijkertijd willen we de inwoners stimuleren en belonen die initiatieven nemen om hun dorp leefbaar te houden. Denk aan het - onder eigen beheer - starten van een bibliotheek, het opzetten van kinderopvang. Of zoals bijvoorbeeld in een dorp in Friesland gebeurt, het openhouden van de supermarkt door het in dienst nemen van gehandicapten waarvoor subsidie wordt gegeven", aldus minister Verburg.

(Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid)

Afb. 1.1: Persbericht Min LNV (29.11.2009)

Het project topdorpen is een middel om de vitaliteit op het Nederlandse platteland te stimuleren. Het is moeilijk om op landelijk niveau een plan op te zetten voor de ontwikkeling van topdorpen. De ene regio is de andere niet. De aanpak verschilt per gebied. Elke regio is zowel wat betreft ruimtelijke als demografische opbouw uniek.

In dit verslag wordt beschreven in welke mate de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden in de toekomst te maken krijgt met bevolkingskrimp. Aan de hand van deze analyse worden mogelijkheden en kansen uitgewerkt die een mogelijke krimp biedt en op welke manier deze het best benut kunnen worden. Dit resulteert in een kansenkaart voor de realisatie van topdorpen. Het project wordt uitgevoerd door vierdejaarsstudent Kim Andriessen van de opleiding Ruimtelijke Ordening en Planologie aan de Hogeschool InHolland te Delft.

1.2 Doel

Het doel van dit rapport is het opstellen van een kansenkaart die kansen aandraagt in de streek om (ook) in de toekomst een vitale, dynamische regio te realiseren. De adviesgerichte hoofdvraag voor dit onderzoek luidt:

"Welke kansen en mogelijkheden liggen er voor verbetering van de leefbaarheid binnen de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden waardoor de ontwikkeling van krimpdorpen tot topdorpen ingezet kan worden?"

Deze hoofdvraag wordt uitgesplitst naar verschillende onderzoeksvragen. Deze worden in de loop van het verslag behandeld en moeten stapsgewijs leiden tot een antwoord op de hoofdvraag. Deze deelvragen zijn ingedeeld naar fase van het onderzoek.

Inventarisatiefase: (hoofdstuk 2 - 5)

- Waar liggen de visuele en ruimtelijke kwaliteiten van de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden?
- Is er sprake van krimp en zo ja, in welke mate is er sprake van krimp?
- Uit welke parameters blijkt dat we wel of geen er sprake is van krimp?
- Binnen welke gemeenten in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is de krimp het sterkst?
- Door welke oorzaken is krimp in de ene regio sterker dan in de andere regio?
- Waarin verschilt de situatie in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden van andere krimpregio's?

Analysefase: (hoofdstuk 6 - 8)

- Op welke manier kunnen de oorzaken van krimp omgezet worden in kansen en mogelijkheden?
- Welke andere mogelijkheden liggen er in het verschiep om leefbaarheid in de Alblasserwaard te koesteren?
- Aan welke randvoorwaarden moeten eventuele alternatieven voldoen voordat deze geschikt zijn als oplossing?
- Hoe kunnen de karakteristieke kwaliteiten van de Alblasserwaard ingezet worden om de leefbaarheid in het gebied te stimuleren?
- Hoe kunnen voorbeelden van andere krimpgebieden in binnen- of buitenland als leermateriaal dienen voor de Alblasserwaard?

Visiefase: (hoofdstuk 9)

- Op welke manier kan er voor gezorgd worden dat de aangedragen kansenkaart ook in de toekomst leefbare woonkernen en nieuwe kansen realiseert; en hoe kunnen de (lokale) overheden hiertoe bijdragen in het vervolgtraject?

De werkwijze waarop deze onderzoeksvragen wordt getoetst is als volgt.

Eerst wordt er een literatuuronderzoek uitgevoerd. Hierin wordt door middel van het gebruik van betrouwbare bronnen noodzakelijke informatie en gegevens verzameld die belangrijk zijn voor het onderzoek. Vervolgens wordt er een eigen onderzoek in het gebied verricht. Dit bestaat uit het observeren van de situatie en het spreken met belanghebbenden en betrokkenen. Ook wordt er een onderzoek verricht naar andere regio's die met krimp te maken krijgen. De reikwijdte blijft daarmee niet beperkt tot de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden.

1.3 Leeswijzer

Het eerste gedeelte van het verslag bestaat uit een korte gebiedsintroductie. De landschap- en nederzettingwaarden en eigenschappen worden hierin beschreven. Vervolgens vindt er een algemene beschrijving van de krimp in Nederland plaats. Daarna deze wordt toegespitst op de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. Aan de hand van de literatuurstudie wordt de mate van krimp in het onderzoeksgebied bepaald. Deze cijfers worden vervolgens verder geanalyseerd en gebiedsgericht uitgewerkt. Dit is de leidraad voor de kansenkaart. Daarna wordt beschreven hoe de duurzaamheid hiervan gegarandeerd kan worden. Ten slotte volgt de conclusie.

2. Fysieke Historie

2.1 Inleiding

De onderzoeksgebieden in dit verslag zijn de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Deze twee landelijke gebieden vormen samen de samenwerkingsregio Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. Deze regio vormt de zuidrand van het groene hart door Midden – Nederland en loopt van Nieuw-Lekkerland in het zuidwesten tot Vianen in het noordoosten.

Tot dit gebied behoren twaalf gemeenten waarvan er acht deel uitmaken van de gemeenschappelijke regeling (Wgr). Een gemeenschappelijke regeling is een publiekrechtelijk samenwerkingsverband tussen verschillende bestuursorganen. In dit geval gaat het om acht gemeentes in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Deze Wgr vormt de basis voor de samenwerking aangezien in deze regeling wordt bepaald dat taken en bevoegdheden centraal, dus intergemeentelijk uitgevoerd worden. In alfabetische zijn het de volgende acht gemeenten die samenwerken in de regio:

- Giessenlanden
- Gorinchem
- Graafstroom
- Hardinxveld-Giessendam
- Leerdam
- Liesveld
- Nieuw-Lekkerland
- Zederik

Verder liggen de gemeenten Alblasserdam, Papendrecht, Sliedrecht en Vianen in het gebied; deze gemeenten vallen niet onder de Wgr.

De Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden worden omarmd door de rivieren de Lek, Linge en Merwede. Midden in het rivierenlandschap is dit een uniek landschap met uitgestrekte groene weiden. Karakteristiek voor het landschap van beide gebieden zijn onder andere de historische boerderijen en de typische dijkdorpen. In dit hoofdstuk wordt kort de ontstaansgeschiedenis van beide gebieden beschreven. Om de kwaliteiten van het gebied te kunnen begrijpen en om te weten hoe deze in de toekomst beter benut kunnen worden is het van belang om te weten waar de oorsprong ervan ligt en hoe deze ontstaan zijn.

2.2 Alblasserwaard

Alblasserwaard - Vijfheerenlanden lag ongeveer 10.000 jaar geleden in een meanderende rivier. Aan de rivieroever ontstonden opstuivende zandduinen. Deze zandduinen werden bewoond.

Dit opstuiven van zandduinen kwam doordat er nauwelijks vegetatie in het gebied aanwezig was waardoor de wind vrij spel had. Door het ontstaan van deze zandduinen werd de rivier van de open zee afgesloten en groeide er laagveen in het zoete water.

Na de inklinking van het laagveen staken de toppen van deze zandduinen er bovenuit. Deze toppen van zandruggen worden *donken* genoemd. Donken zijn unieke heuvels, vooral dankzij de bijzondere vormen. De aanwezigheid van donken is karakteristiek voor het landschap in de Alblasserwaard. Kenmerkend voor donken is dat deze heuvels zich duidelijk aftekenen tegenover de lager gelegen omgeving en dat deze bijna altijd bewoond gebied zijn. Een voorbeeld van een nederzetting op zo'n donk is De Donk in de Alblasserwaard.

In het begin van de Middeleeuwen was de Alblasserwaard een groot moerasbos. Ongeveer vanaf het jaar 1200 werd begonnen met het ontginnen van de waard. Dit gebeurde vooral omdat de steden in Holland en Utrecht zich wilde uitbreiden. Hierbij kwamen de eerste vrije boeren in Nederland. Zij verkregen deze grond die ontgint was en moesten hiervoor jaarlijks rechten en belasting betalen.

De aanwezige veenstroompjes in de waard liepen van oost naar west. Langs deze veenstroompjes werd een sloot gegraven tot 1,50 km dwars het veen in. Op deze manier kon het overtollige water afgevoerd worden. Van het aanwezige riet en hout in het moeras konden boerderijtjes gebouwd worden. Achter de boerderijen lagen de weiden die in grootte afhankelijk waren van de hoeveelheid afval en vee.

De opbouw van het kenmerkende veenweidegebied bestond achter de boerderij uit het hooiland en de eendenkooi. De eendenkooi lag achteraan, het verst van de gegraven sloten. Deze eendenkooi stond min of meer onder water en hier werd een vijver uitgegraven waarin 's winters eenden werden gevangen. Op deze manier kreeg de huidige structuur van de Alblasserwaard in de Middeleeuwen de kenmerkende vormen.

(De Alblasserwaard; de Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, Catharina L. van Groningen)

2.3 Vijfheerenlanden

De ontstaanshistorie van de Vijfheerenlanden komt nagenoeg overeen met die van de Alblasserwaard. Hetgeen te meer duidelijk maakt dat beide gebieden nauw met elkaar verbonden zijn. De naam Vijfheerenlanden verwijst naar de samenwerking tussen de vijf bestuurders van deze regio destijds: de heren van Arkel, Everdingen, Hagestein, Ter Leede en Vianen.

De kwestie van afwatering zoals die rond 1200 in de Alblasserwaard speelde was in die tijd ook in de Vijfheerenlanden actueel. In 1248 voerden de vijf heren overleg over de afwatering van hun gebied. Ook hier werd besloten tot het afgraven waardoor de karakteristieke sloten zijn ontstaan.

Het landschap van de Vijfheerenlanden is puur Hollands. Het bestaat uit groene weiden met grazende koeien, doorsneden door vele slootjes en weteringen. De oostkant van het gebied grenst aan de Betuwe, hier is dan al volop fruitteelt aanwezig. Eind 13^e eeuw werd de ontginning in de regio voltooid en daarmee de basis gelegd voor de structuren van de nederzettingen en het landschap zoals die nu waarneembaar zijn.

(Vijfheerenlanden; de Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, Catharina L. van Groningen)

3. Cultuurhistorie

Bij de beschrijving van cultuurhistorie in de regio Alblasserwaard - Vijfheerenlanden wordt de provinciale definitie aangehouden van het culturele erfgoed. Dit is een inventarisatie en beschrijving van de waarden en kenmerken van het landschap en de nederzettingen. Aan de hand hiervan vindt de inventarisatie van de ruimtelijke en visuele kwaliteiten die de regio herbergt plaats.
(*Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid Holland, provincie Zuid Holland*)

3.1 Landschapskenmerken

De twee kenmerkende landschapstypen in de Alblasserwaard – Vijfheerenlanden zijn het rivierlandschap en het polderlandschap. Het gebied is bijna in zijn geheel omgeven door rivieren; aan de noordkant de Lek en aan de zuidkant de Merwede. Langs de rivieren ligt een stelsel van uiterwaarden en rivierdijken. In de polders zijn enkele *dwarsdijken* te vinden. Dwarsdijken zijn dijken die haaks op de rivier zijn aangelegd. De uiterwaarden zijn op sommige plaatsen nauwelijks waarneembaar of blijven op een enkele locatie helemaal achterwege. Brede uiterwaarden zijn onder andere te vinden ten westen van Vianen, ten zuiden van Gorinchem en in de Alblasserwaard tussen Groot-Ammers en Nieuwpoort.

De inrichting van de binnenlanden bestaat uit een groot aantal polders die in de Middeleeuwen zijn uitgegroeid tot afwateringseenheden. In de binnenlanden zijn langs de dijken *tiendwegen* gelegen. Tiendwegen zijn wegen die op een kade zijn aangelegd. Deze zijn hoofdzakelijk in het middenwesten van Nederland te vinden. Voorbeelden van tiendwegen zijn de doorgaande verbindingen tussen Nieuw-Lekkerland en Nieuwpoort, en tussen Sliedrecht en Giessenburg. In de binnenlanden van de polders zijn sporadisch ook enkele tiendwegen te vinden, deze liggen in de buurt van een dwarsdijk. Tussen Nieuwpoort en Ameide ligt bijvoorbeeld parallel aan de Lekdijk landinwaarts een tiendweg. Een ander kenmerk van tiendwegen is dat ze aan weerszijde omgeven zijn door bomenrijen.

In tegenstelling tot de Alblasserwaard zijn er in de binnenlanden van de Vijfheerenlanden *boomgaardzones* en *hakhoutzones* terug te vinden. Dit komt deels doordat de zandige bodem op de hoger gelegen stroomruggen zich hier uitstekend voor leent. De grond in de Vijfheerenlanden is daarom veel meer geschikt hiervoor. Daarnaast kent Vijfheerenlanden een ingewikkeldere opbouw dan de Alblasserwaard, dat een bijzonder stelselmatige opbouw kent. Vijfheerenlanden vormt een soort overgangsgebied van veenweidegebied (Alblasserwaard) naar rivierengebied (Lopikerwaard, Tielerswaard). Hierdoor ontstaat een meer gevarieerd landschap dat naast uiterwaarden en polders bestaat uit grienden en boomgaarden. Vooral de polder tussen Lexmond en Vianen is rijk aan boomgaardzones.

De landschappelijke waarden van de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden worden gecategoriseerd in de historisch-landschappelijke waarden en de overige waarden. Dit zijn de elementen of kwaliteiten waaraan vanuit landschappelijk oogpunt een hoge waardering toegekend wordt. De historisch landschappelijke zeer bijzondere gebieden zijn de Kinderdijk in de noordwest hoek van de Alblasserwaard en de verdedigingslinie van de Hollandse waterlinie in Vijfheerenlanden. De 19 molens op de Kinderdijk staan inmiddels op de Werelderfgoedlijst van UNESCO.

Afb. 3.1: Een wiel aan de Lekbij nabij Nieuwpoort.

Overige punten met een zeer bijzondere landschappelijke waarde zijn de *eendenkooien* en de *wielen* (zie afbeelding 3.1). Een eendenkooi verdient de hoogst mogelijke waardering wanneer deze nog functionerend is en een grote respectzone heeft. Een respectzone is een gebied waarin een verbod geldt voor activiteiten die de rust voor de eenden kan verstoren. Dit is een cirkel van 750 meter rondom de eendenkooi. Een voorbeeld van een bijzondere eendenkooi is die in de polder van Nieuw-Lekkerland.

3.2 Nederzettingskenmerken

In de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden zijn verschillende vormen van nederzettingen te vinden. Onderscheid valt er te maken tussen stedelijke woonkernen, lintbebouwing, donknederzettingen, knooppuntnederzettingen en overige kernen.

Onder *stedelijke kernen* vallen de nederzettingen die beschikken over eigen stadsrechten. Dit betreft Gorinchem, Leerdam en Vianen. Met 35.000 inwoners (Gorinchem), 21.000 inwoners (Leerdam) en 20.000 inwoners (Vianen) zijn ook de grootste stedelijke kernen in de regio. De opbouw van deze drie kleine steden is min of meer identiek. Dit wil zeggen een historisch centrum van Middeleeuwse oorsprong, aan de rand van het centrum bebouwing die dateert van tussen 1850 en 1950 en aan de rand van de stad, aangrenzend aan de polder uitbreiding die dateert van na 1950.

De overige twee kleine steden met stadsrechten zijn Ameide en Nieuwpoort. Wat betreft inwoneraantal en oppervlakte zijn deze nederzettingen (vooral Nieuwpoort) veel kleiner dan de eerdergenoemde.

De ruimtelijke ligging van alle vijf de stadskernen is dat ze gelegen zijn aan de rivier, en daarmee aan de rand van het onderzoeksgebied liggen. Zo ligt Gorinchem aan de rivier de Merwede in het zuiden van de Alblasserwaard en Vianen aan de Lek onder de rook van Utrecht.

Lintbebouwing kan bestaan uit dijklinten of uit polderlinten. Dijklinten zijn uitsluitend te vinden langs de rivierdijken. De historische opbouw van de dijklinten komt overeen met die van de stedelijke kernen. De oudste bebouwing van de kernen zijn te vinden op de rivierdijk en de uitbreiding daterend van na 1950 landinwaarts.

Polderlinten zijn te vinden langs de riviertjes in de polder. Verschil in historische opbouw tussen dijklinten en polderlinten is dat de nieuwbouw alleen landinwaarts plaats kan vinden bij dijklinten en bij polderlinten is uitbreiding mogelijk aan weerszijden van de rivier. Voor het polderlint van Noordeloos is een aanwijzing als beschermd dorpsgezicht reeds in procedure. Overige polderlinten in het onderzoeksgebied zijn bijvoorbeeld Goudriaan en Bleskensgraaf. Nieuw-Lekkerland en Sliedrecht zijn daarentegen voorbeelden van dijklinten.

Donknederzettingen zijn nog slechts sporadisch in het gebied te vinden. De donknederzettingen zijn gebouwd op een in de Middeleeuwen gevormde donk en zijn zeer karakteristiek voor de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden. Nu is er een Middeleeuwse kerk of een dorpsboerderij terug te vinden op de Donk. Streefkerk en Hoornaar zijn voorbeelden van donknederzettingen in de Alblasserwaard bij Brandwijk.

Knooppuntnederzettingen zijn woongebieden die zijn ontstaan omdat ze rond een belangrijk infrastructureel knooppunt liggen. Een voorbeeld hiervan is Meerkerk in Vijfheerenlanden dat gelegen is naast een knooppunt van een rijksweg en een provinciale weg.

De *overige occupatiegebieden* gelegen buiten de nederzettingen betreffen de havengebieden in de Alblasserwaard voor scheepsbouw en baggerwerk. In oppervlakte het grootste havengebied ligt onder Sliedrecht.

Nederzettingen, of elementen binnen nederzettingen, met bijzondere waarden worden beschermd in overheidsbeleid. Dit kan door middel van het aanwijzen als rijksmonument of als beschermd dorps- of stadsgezicht. De kwalificatie beschermd dorpsgezicht wordt toegekend aan een groep gebouwen die in interactie met hun omgeving van algemeen belang zijn door de hoge (culturele) waarde die ze bezitten. Van nederzettingen die binnen de waarderingscategorie "zeer hoog" vallen blijven de structuren geheel intact. Deze cultuurelementen worden bij wet beschermd en blijven daarmee bewaard. De beschermde dorps- en stadsgezichten is onderdeel van rijksmonumenten die sinds 1988 omschreven staat in de monumentenwet. Voorbeelden van rijksmonumenten in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden zijn gedeelten van de bebouwing langs de Alblas/Graafstroom en het dijklint langs de Lekdijk nabij Lexmond.

(Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid Holland, provincie Zuid Holland)

4. Is er sprake van krimp?

In dit hoofdstuk wordt eerst wordt algemene stand van zaken met betrekking tot de krimpgebieden in Nederland beschreven. Vervolgens wordt er ingezoomd op de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden.

Door eerst nationaal naar de oorzaken en gevolgen te kijken kunnen de lokale ontwikkelingen beter in een perspectief geplaatst worden. Dit is nodig om te bepalen of, en zo ja, in welke mate er sprake is van krimp in de regio.

4.1 Krimp in Nederland

Op nationaal niveau neemt de bevolkingsomvang in Nederland nog steeds toe. Naar verwachting 1 miljoen in de komende 30 jaar. Echter, er zijn plattelandsgemeenten in Nederland die te maken hebben óf krijgen te maken met een bevolkingskrimp. Historisch gezien is krimp op het platteland een kwestie van bevolkingsverplaatsing door verhuizing.

Uit de bevolking- en huishoudenrapportage van het CBS blijkt dat in de toekomst de bevolking gaat groeien in (de nabijheid van) grotere gemeenten. In de kleinere 'plattelandsgemeenten' ligt een bevolkingskrimp in het verschiet. De oorzaken zijn een lage of negatieve natuurlijke aanwas door een laag aantal geboorten en een hoge sterfte die samenhangt met een vergrijsde bevolking. Dit in combinatie met een uitstroom van verhuizers in de richting van de westelijke provincies of het buitenland.

In Nederland is krimp vooral van toepassing op de gebieden die ten opzichte van de randstad een perifere ligging hebben. In een aantal van deze krimpgebieden – Zeeuws Vlaanderen, Zuid Limburg – wordt dit mede veroorzaakt doordat er trek is naar aangrenzende buurlanden. In België en Duitsland zijn huizen gemakkelijker te krijgen tegen lagere prijzen. Op nationaal niveau wordt krimp hoofdzakelijk veroorzaakt door jongeren die wegtrekken omdat er in de perifere gebieden weinig mogelijkheden zijn voor werk, huisvesting en scholingsmogelijkheden.

(A. de Jong, en E. v. Agtmaal-Wobma; Rapportage bevolking en huishoudens prognose 2007 -2025) (Krimp of verplaatsing?, Paul Schnabel) (Centraal bureau voor de statistiek)

Doordat de perifere gemeenten onderling verschillen en een verschillende geografische ligging hebben zijn er duidelijke verschillen in de mate van groei of krimp. Belangrijk hierbij is het schaalniveau waarop bevolkingsdaling zich voordoet. In het ene geval groeit de centrumstad (bijvoorbeeld Groningen) maar kent de periferie een dalende bevolking. In andere gevallen zijn het de steden die te kampen hebben met bevolkingsdaling die zich op regionale schaal voordoet, bijvoorbeeld in Limburg.

Hierin ligt het belangrijkste verschil tussen de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden en andere regio's als Groningen en Limburg. In de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden heeft een daling van het inwoneraantal voornamelijk andere oorzaken. De achtergrond van deze verschillen ligt in de geografische ligging. Groningen, Limburg en Zeeland liggen op nationaal niveau in perifere gebieden, nabij de grenzen met de buurlanden. Het onderzoeksgebied ligt echter centraal in Nederland. Hier spelen andere oorzaken een rol, namelijk een combinatie van enerzijds huishoudenverduunning (minder mensen per huishouden als gevolg) en anderzijds ruimtelijke ordeningsbeperkingen aan de bouw van nieuwe woningen. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Limburg is leegstand is in de centraal gelegen gebieden minder aan de orde. De problematiek en de oplossingen zijn in deze gebieden dus zeer verschillend van die in de meer perifere gebieden. In de volgende hoofdstukken worden deze achtergronden verder onder de loep genomen.

(publicatie "bevolkingsdaling in cijfers", ministerie van VROM juni 2009)

De inventarisatie in dit hoofdstuk geeft een beeld van de trends en prognoses in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. Aan de hand van deze cijfers wordt vastgesteld of er sprake is van krimp, en zo ja, waar en in welke mate.

Een belangrijke indicatie voor krimp of groei is de demografie. Niet alleen de hoeveelheid maar ook de samenstelling is een essentiële parameter voor het kunnen vaststellen van groei of krimp. Landelijk hebben vooral Zuid-Limburg en Zeeuws Vlaanderen een hoog percentage ouderen. Andere vergrijsde gebieden zijn oostelijk Groningen, zuidwestelijk en oostelijk Friesland, grote delen van Drenthe en het Noord Hollandse kustgebieden. Dat deze landelijke gebieden een sterke vergrijzing kennen, hangt samen met het gegeven dat veel jongeren wegtrekken naar (vooral) de stedelijke gebieden, terwijl de ouderen achterblijven. Dit is een belangrijke oorzaak van krimp. (A. de Jong, en E. v. Agtmaal-Wobma; *Rapportage bevolking en huishoudens prognose 2007 -2025*)

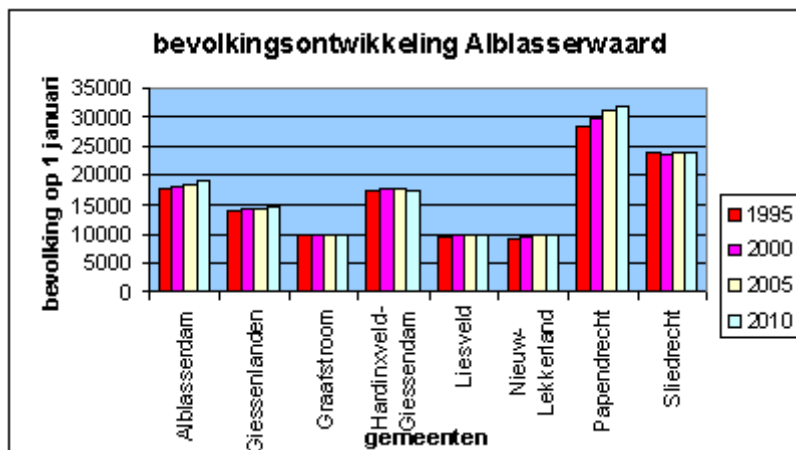
Er zijn meer indicaties dan de demografie die belangrijk zijn voor de krimpbepaling. De demografische elementen krijgen pas een waarde wanneer ze in een context worden geplaatst. Dit gebeurt aan de hand van diverse parameters die samenhangen met het inwonersaantal.

Het eerste deel van dit hoofdstuk betreft cijfers over alle parameters. Eerst zijn dit de demografische elementen. Vervolgens andere parameters die hier mee samenhangen. Het gaat hierin om 'harde' statistieken. Deze statistieken staan onomstotelijk vast. Het element van overige waarnemingen die niet in cijfers zijn uit te drukken vormen ook een belangrijke schakel in de onderzoek. Aan het eind van het hoofdstuk is een paragraaf gewijd aan de overige aspecten.

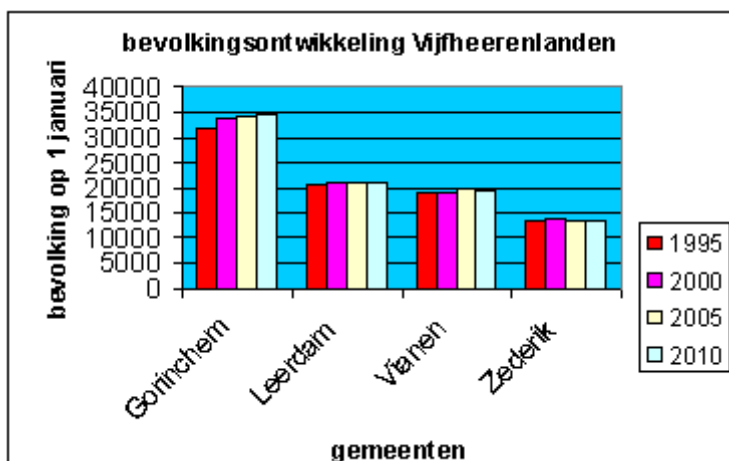
Aan de hand van de waarnemingen in combinatie met de cijfers en statistieken wordt er een deelconclusie van de inventarisatie opgesteld. Deze dient als leidraad voor het verdere onderzoek in de analysefase en de visiefase en bij de totstandkoming van de aanbevelingen voor de *topdorpen*.

4.2 Bevolkingscijfers

Afbeeldingen 4.1 en 4.2 geven de veranderingen aan in de omvang van de bewoners sinds 1995 in Alblasserwaard (tabel 4.1) en Vijfheerenlanden (tabel 4.2).

Afb. 4.1: Bewoners aantallen op 1 Januari van de gemeenten in de Alblasserwaard. (CBS/PBR)

Afb. 4.2: Bewoners aantallen op 1 Januari van de gemeenten in de Vijfheerenlanden. (CBS/PBR)

Afbeeldingen 4.1 en 4.2 zijn opgesteld aan de hand van de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De bovenstaande tabellen zijn *archiefwereergaven*. Dat wil zeggen dat ze de historische ontwikkeling in de afgelopen jaren weergeven.

Hieruit komt naar voren dat in de meeste gemeenten het aantal inwoners licht is gestegen. Een kanttekening hierbij is dat de groei in het laatste decennium gestagneerd is ten opzichte van de periode tussen 1995 en 2000. Dit is het meest duidelijk waarneembaar bij Vianen (Vijfheerenlanden) en bij Graafstroom (Alblasserwaard). In Zederik heeft tussen 2000 en 2010 een afname plaatsgevonden waardoor het huidige bewonersaantal van Zederik weer gelijk is aan die van 1995.

De archiefweergaven bieden geen aanleiding Alblasserwaard Vijfheerenlanden aan te wijzen als krimpregio. Ze plaatsen slechts de huidige en toekomstcijfers in een historisch perspectief. Om voorspellingen over de toekomstsituatie te kunnen doen zijn prognoses opgesteld. Het CBS heeft voor de periode 2007 – 2025 de regionale prognose kerncijfers opgesteld. Deze bevatten cijfers over de verwachte bevolkingsomvang. De tabellen 4.3 en 4.4 geven deze verwachte bevolkingsaantallen tussen 2007 en 2025 aan in de Alblasserwaard (afbeelding 4.3) en de Vijfheerenlanden (afbeelding 4.4) Deze prognose is bijgesteld op basis van de meest recente (juli 2008) inzichten.

Onderwerpen	Jaar	Alb'dam	GiessenIdn.	Graafstroom	H'veld-G'dam	Liesveld	N.Lekkerland	Papendrecht	Sliedrecht
Totale bevolking	2008	18437	14292	9499	17491	9582	9428	32000	23503
Totale bevolking	2010	18746	14140	9301	17530	9616	9299	32179	23418
Totale bevolking	2015	19253	14019	9040	17582	9566	9199	32123	23402
Totale bevolking	2020	19515	13843	8548	17667	9569	9078	31767	23278
Totale bevolking	2025	19782	13732	8421	17714	9643	8977	31645	23244

Afb. 4.3 Prognosecijfers over het aantal bewoners in de Alblasserwaard (CBS)

		Gorinchem	Leerdam	Vianen	Zederik
Totale bevolking	2008	34050	20395	19561	13140
Totale bevolking	2010	34348	20299	19399	12906
Totale bevolking	2015	34827	20258	19216	12802
Totale bevolking	2020	35259	20384	19075	12913
Totale bevolking	2025	35304	20494	18720	13021

Afb. 4.4 Prognosecijfers over het aantal bewoners in Vijfheerenlanden (CBS)

De bovenstaande prognosecijfers dateren van 2007 en sluiten aan op de huidige bevolkingscijfers in afbeeldingen 4.1 en 4.2 staan.¹

De conclusie uit deze afbeeldingen luidt: een aantal gemeenten binnen de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden krijgen te maken met een vorm van krimp.

De bevolkingskrimp is het sterkst in de gemeenten Giessenlanden en Graafstroom. Verder zal ook Vianen in inwonersaantal achteruit gaan. Relatief gezien is de daling van de bevolking het sterkst in Graafstroom. In Vianen en Giessenlanden betreft het slechts een lichte daling, die te laag zijn om vast te kunnen stellen dat ze deel uitmaken van een neerwaartse trend. Dit kan ook onderdeel zijn van gebruikelijke fluctuatie.

In Gorinchem, Leerdam, Alblasserdam, Hardinxveld-Giessendam en Liesveld stijgt de bevolking de komende jaren. Met uitzondering van Liesveld liggen deze gemeenten aan de rand van de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden.

De inwonersaantallen in de niet genoemde gemeenten zullen tot 2025 ongeveer stabiel blijven.

Voor een gedetailleerder beeld van de bevolking in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is de samenstelling van de bewoners nodig. Het onderscheid tussen de leeftijdsgroepen is een belangrijk aspect voor de inventarisatie van de mogelijkheden die de omgeving biedt. Afbeelding 4.5 geeft de archiefweergave van de inwoners naar leeftijd binnen de gemeenten in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden tussen 2000 en 2009 met een tussenruimte van vijf jaar.

Inwoners naar leeftijd												
gemeente jaartal	Alblasserdam			Giessenlanden			Gorinchem			Graafstroom		
	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009
Jonger dan 20 jaar	4745	4921	5082	3821	3932	3798	8118	8342	8366	3086	3120	3112
20 tot 65 jaar	10788	10503	10566	8664	8663	8579	20712	21113	20995	5400	5422	5419
65 tot 75 jaar	1470	1559	1732	1019	1085	1197	2596	2542	2703	576	649	735
75 tot 85 jaar	935	1077	1071	568	630	668	1658	1763	1823	341	363	389
85 jaar of ouder	245	296	388	106	126	169	518	592	667	136	131	153

gemeente jaartal	H'veld-G'dam			Leerdam			Liesveld			Nieuw-Lekkerland		
	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009
Jonger dan 20 jaar	5158	5108	4965	5728	5610	5278	2974	2923	2813	3111	3209	3075
20 tot 65 jaar	10306	10230	9994	12219	12387	12236	5582	5711	5684	5344	5374	5338
65 tot 75 jaar	1211	1338	1339	1475	1527	1708	617	639	708	572	594	644
75 tot 85 jaar	839	832	902	967	1095	1076	329	375	416	285	334	378
85 jaar of ouder	246	291	338	315	337	434	59	70	107	57	66	90

gemeente jaartal	Papendrecht			Sliedrecht			Vianen			Zederik		
	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009
Jonger dan 20 jaar	7212	7751	7714	5878	5981	5880	5075	5121	4971	4058	3856	3691
20 tot 65 jaar	18698	19023	18927	14129	14079	13954	12260	12380	11974	7932	7906	7771
65 tot 75 jaar	2375	2752	3014	1858	1974	2101	1172	1400	1615	911	1009	1073
75 tot 85 jaar	1134	1373	1662	1368	1348	1377	568	702	874	595	568	620
85 jaar of ouder	275	325	413	470	520	583	155	178	250	201	214	244

Afb. 4.5: Inwoners per gemeenten naar leeftijdscategorie (CBS)

¹ Doordat deze prognose dateert uit 2007 en de archiefweergaven uit afbeeldingen 5.1 en 5.2 actueler zijn, ontstaat er een klein verschil tussen de cijfers in de periode 2008 en 2010. Omdat het echter om trends gaat, is dit kleine verschil prognoses verwaarloosbaar.

De in deze hoofdstuk gebruikte cijfers komen uit de CBS bevolkingsstatistiek. Dit geeft informatie over de omvang en samenstelling van de bevolking op 1 januari in het betreffende jaar. De waarnemingen zijn gebaseerd op informatie die het CBS ontvangt uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). Deze gegevens hebben betrekking op alle personen die in de GBA zijn opgenomen. De update van de gegevens wordt maandelijks gepubliceerd. Het soort onderzoek dat gedaan wordt is een integrale waarneming, dit gebeurt d.m.v. elektronische gegevensverstrekking door gemeenten. Ten slotte wordt door het CBS gecontroleerd op volledigheid, interne consistentie en plausibiliteit van de cijfers.

Onderzoeksbeschrijvingen Bevolkingsonderzoek CBS

4.3 Bedrijven

De economische activiteit vormen een belangrijk onderdeel om de mate van ontwikkeling te duiden. De aanwezigheid van bedrijvigheid kan weer andere activiteiten met zich meebrengen die de vitaliteit van de streek stimuleren. De verschillende vormen van bedrijvigheid geven hier inzicht in.

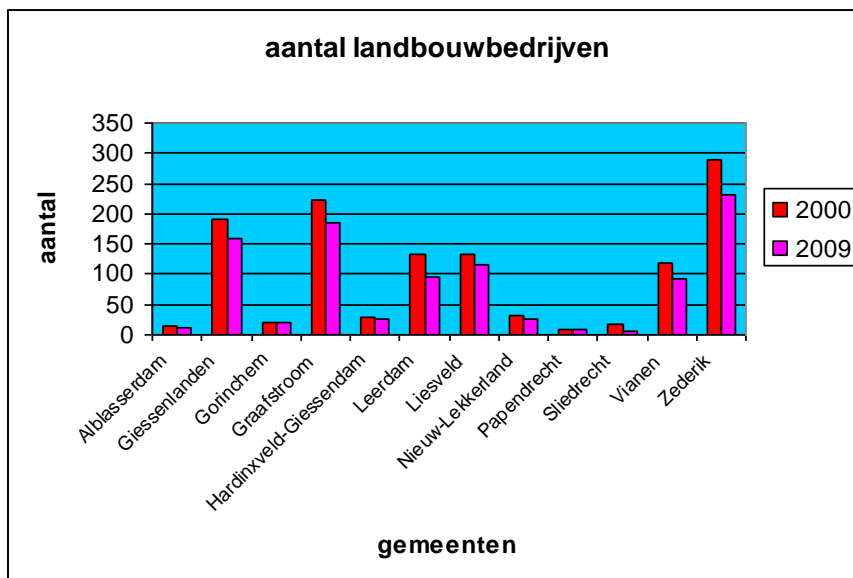
Voor de omvang van het officieel aantal geregistreerde bedrijven in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is afbeelding 4.6 opgesteld. Hierin staat het aantal economische activiteiten naar vestigingen. Dit betreft elke afzonderlijk gelegen ruimte, terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een bedrijf voor de uitoefening van de activiteiten.

(CBS)

Bedrijven; vestigingen per regio naar economische activiteit, Alblasserwaard								
Alle economische activiteiten op 1 Januari								
	Alb'dam	Giessenlndn.	Graafstroom	H'veld-G'dam	Liesveld	N.Lekkerland	Papendrecht	Sliedrecht
Jaar								
2006	865	920	680	940	585	310	1170	1135
2007	935	995	715	975	625	335	1250	1195
2008	995	1035	750	995	645	365	1320	1240
2009	1050	1070	775	1045	700	390	1380	1295

Afb. 4.6: Economische activiteiten naar aantal vestigingen (CBS)

In afbeelding 4.6 staat het totaal aan economische activiteiten. Opvallend is dat het aantal bedrijven in Graafstroom hoger ligt dan in Liesveld en veel hoger dan in Nieuw-Lekkerland. Qua inwoneraantal zijn deze gemeenten vergelijkbaar. De tabel geeft een globaal beeld van alle economische activiteiten tussen 2006 en 2009. Hierin kan onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende soorten van activiteiten. De meest aanwezige economische activiteiten betreffen de landbouw, detailhandel en de dienstverlening. De onderlinge verdeling tussen deze activiteiten hangt nauw samen met de mate van stedelijkheid van de gemeente. De landbouwbedrijvigheid heeft de overhand in de landelijke gemeenten met kleine woonkernen. In afbeelding 4.7 is dit in aantallen afgebeeld.

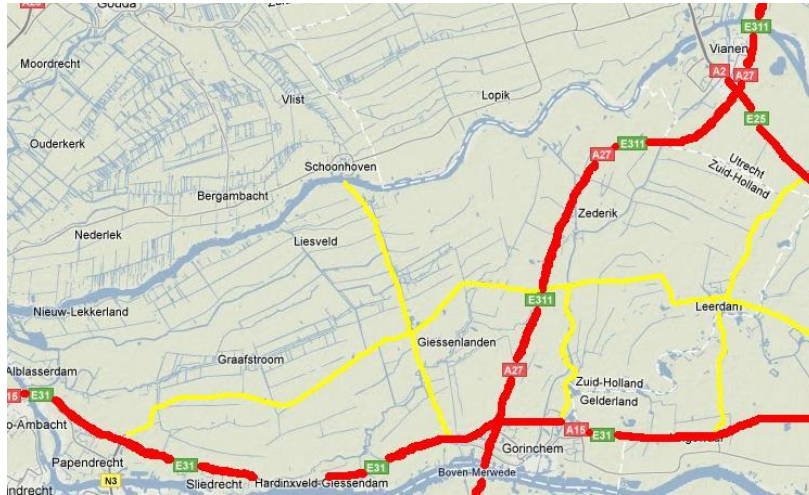
Afb. 4.7: Aantal landbouwbedrijven in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden (CBS)

Afbeelding 4.7 geeft een aantal conclusies. Het verband tussen de mate van stedelijkheid in een gemeente en het aantal landbouwbedrijven is evident. Verder is de afgelopen 10 jaar in elke gemeente het aantal landbouwbedrijven afgenomen. Onder de verwerkte aantal landbouwbedrijven vallen de bedrijven met agrarische productie en een economische omvang van 3 of meer Nederlandse Grootte Eenheden. Dit zijn alle bedrijven met meer dan bijvoorbeeld 2 melkkoeien of 200 m². Ten slotte kan ook gesteld worden dat de andere bedrijfsvoering dan landbouw de laatste jaren gestegen is. Het totaal van economische vestigingen (afb. 4.6) kent een stijgende lijn terwijl het aantal landbouwbedrijven (afb. 4.7) gedaald is.

4.4 Bereikbaarheid

Een probleem waarmee kleine woonkernen op het platteland te maken hebben is de beperkte bereikbaarheid. Enerzijds is een matige infrastructuur de oorzaak van de isolatie, anderzijds hebben veel van deze kleine woonkernen belang bij een afgelegen ligging om de eigen cultuur en dorps waarden te behouden. Een goede 'middenweg' is hierin de sleutel tot de realisering van een topdorp.

Voor de inventarisatie zijn twee soorten wegen van belang: de nationale rijkswegen (rood) en de provinciale wegen (geel).

Afb. 4.8: Rijkswegen en Provinciale wegen binnen de Alblasterwaard - Vijfheerenlanden

Door de Alblasterwaard - Vijfheerenlanden loopt de rijksweg A15 tussen Rotterdam en Nijmegen en de A27 die loopt tussen Utrecht en Breda. Verder zijn er twee provinciale wegen: west - oost tussen Papendrecht en Leerdam, en noord - zuid tussen Schoonhoven en Gorinchem.

Er zijn locaties waar de afstand tot op een oprit van een doorgaande verkeersader groot is. Hierdoor zijn een aantal dorpen zeer geïsoleerd komen te liggen. De mate van bereikbaarheid kan afgemeten worden aan de hand van 'de afstand tot oprit hoofdverkeersweg'. Deze afstand tot een op- of afrit van een hoofdverkeersweg is voor een aantal kleine kernen in afbeelding 4.9 gezet. Dit betreft de gemiddelde afstand van alle inwoners in een woonkern tot de dichtstbijzijnde oprit van een rijks- of provinciale weg.

Afstand tot oprit hoofdverkeersweg		
	Gemeentenaam	kilometer
Giessen en Oudekerk	Giessenlanden	3
Neder-Slingeland	Giessenlanden	0,6
Noordeloos	Giessenlanden	0,8
Bleskensgraaf Kern	Graafstroom	2,6
Bleskensgraaf landelijk gedeelte	Graafstroom	1,7
Brandwijk	Graafstroom	3,6
Dorp Goudriaan	Graafstroom	0,6
Molenaarsgraaf Kern	Graafstroom	3,7
Ottoland	Graafstroom	1,2
Groot-Ammers	Liesveld	2,7
Langerak-Dorp	Liesveld	1
Nieuwpoort	Liesveld	0,4
Streefkerk-Dorp	Liesveld	1,3
Zijderveld	Vianen	0,6
Ameide	Zederik	7,4
Meerkerk	Zederik	3,1

Afb. 4.9: Afstand tot oprit hoofdverkeersweg naar gemeente. (CBS)

De gemeenten Giessenlanden en Liesveld behoren tot gemeenten met de laagste mate van stedelijkheid², maar de dorpen liggen allemaal binnen acceptabele afstand tot een doorgaande verkeersader. Dit biedt uitstekende condities voor de ontwikkeling van een topdorp. Dankzij de kleinschaligheid en openheid kunnen de dorpen het eigen karakter behouden zonder dat totale isolatie een gevaar vormt.

In een aantal dorpen binnen Graafstroom en Zederik is het anders. Met respectievelijk 3,6 en 3,7 kilometer is die afstand voor Brandwijk en Molenaarsgraaf aanzienlijk groter. Ameide is met een afstand van 7,4 kilometer naar de doorgaande verkeersweg verreweg het meest geïsoleerde dorp. Ameide is alleen bereikbaar via kleinere lokale wegen zoals de Lekdijk en de binnendijkse tiendweg.

Afb. 4.10: De enige doorgaande route waar Ameide bereikbaar mee is, is de lokale Lekdijk.

---

² Er zijn vijf klassen opgesteld naar mate van stedelijkheid. Dit gebeurt op grond van omgevingsadressendichtheid. Categorie één zijn de zeer stedelijke gemeenten. Er is dan sprake van meer dan 2500 adressen per km². Amsterdam en 's-Gravenhage zijn voorbeelden van gemeenten in categorie één. Deze klassen lopen vervolgens op naar mate van stedelijkheid tot categorie vijf. Dit behoort toe aan gemeenten met de laagste vorm van stedelijkheid. Hier zijn minder dan 500 adressen per km². De gemeenten Giessenlanden en Liesveld zitten in de vijfde categorie.

4.5 Beleidsniveaus

In de bovenstaande paragrafen is de literatuurstudie beschreven naar cijfers voor de krimpbeplanning. Deze literatuurstudie heeft plaatsgevonden naar een aantal belangrijke facetten: bevolkingsontwikkeling, bedrijvigheid en bereikbaarheid. Het inventarisatiebeeld van de omgeving kan niet alleen plaatsvinden aan de hand van deze kerncijfers. Voor een compleet beeld is het ook noodzakelijk om een notitie te maken over de niet cijfermatige aspecten. Dit zijn waarnemingen die niet “hard” als statistiek te bepalen zijn. Dit zijn bestuurlijke aspecten. In combinatie met de cijfers zoals die in de voorgaande paragrafen zijn gepresenteerd geeft dit een vrij complete inventarisatie.

Op verschillende beleidsniveaus zijn kaders vastgesteld met betrekking tot de ruimtelijke ordening in een streek. Deze beleidskaders dienen als raamwerk voor de ruimtelijke ontwikkelingen. Op nationaal niveau is dit de Nota Ruimte. De Nota beschrijft het ruimtelijk beleid op hoofdlijnen maar bevat geen concrete beleidsbeslissingen. Doordat het Rijk slechts de globale richtlijnen bepaalt kan dit door lokale overheden gebiedsspecifiek ingevuld worden.

Voor de regio Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is het ruimtelijk beleid vastgesteld in het Streekplan Zuid-Holland. Hieruit spreekt het streven naar “een hoogwaardig en duurzaam ruimtegebruik voor Het Groene Hart”. De Provincie heeft voor de realisering in het streekplan voor Zuid-Holland - Oost contouren getrokken rondom het bestaand stedelijke gebied van de kernen. De contouren die om de bebouwde gebieden liggen zijn de ‘rode contouren’. Binnen deze rode contouren kunnen gemeenten het grondgebied naar eigen vrijheid inrichten. Om te garanderen dat hier een zorgvuldige verantwoorde keuze aan ten grondslag ligt is binnen de contour onderscheid gemaakt tussen “bebouwd gebied” en “nog te ontwikkelen gebied”. Deze laatste gebieden kunnen alleen benut worden onder de voorwaarde dat de gemeente beschikt over een structuurvisie voor het gehele gemeentelijke grondgebied die provinciaal is goedgekeurd.

De groene contouren liggen om het landelijke gebied. Deze worden hiermee beschermd. Door bouwen hier te verbieden worden de karakteristieke polders van het Groene Hart beschermd tegen stedelijke uitbreiding.

Een belangrijke notitie over leefbaarheid uit het provinciale streekplan gaat over dit contourenbeleid. Het is volgens de provincie - uit leefbaarheidsoogpunt - van belang dat binnen de bebouwingscontouren een voldoende evenwichtige mix van allerlei stedelijke functies aanwezig blijft.

Het strakke contourenbeleid in de provincie is visueel ook goed waarneembaar in de streek. De rode contouren zijn strak om de bebouwing heengetrokken met als doel het achterliggende land te beschermen voor de ‘rode’ functies. Dit resulteert in duidelijke overgangen tussen bebouwing en polder, het is goed te zien waar de contouren grenzen liggen. Een paar uitzonderingen zijn de nog ‘te ontwikkelen gebieden’. Daar is sprake van een meer geleidelijke overgang tussen stad en land. Dit is ontstaan doordat deze gebieden nog niet geheel zijn ingericht naar bestemming. Deze sporadische te ontwikkelen gebieden bieden de enige bouwruimte binnen het strakke contourenbeleid van de provincie.

4.6 Deelconclusie

Het achterhalen van groei of krimp en de mate waarin dat plaatsvindt is niet uitsluitend op te hangen aan de bevolkingsontwikkeling. Om een breed beeld te krijgen van de ontwikkeling in de streek is het noodzakelijk om de bevolkingsontwikkeling in een breder perspectief te bekijken. Om te beginnen geeft een diepere inventarisatie van de samenstelling van de bevolking een beter beeld. Door het categoriseren naar leeftijdsgroepen kan er beter ingespeeld worden op de beleving van de omgeving in de toekomst. Het gebruik van de omgeving voor jongeren is weer anders dan die van de volwassenen, die op hun beurt weer andere gebruikerswensen hebben dan de 65 plussers.

Andere parameters die samenhangen met de vitaliteit van de streek is de bedrijvigheid en bereikbaarheid. Het is niet reëel om deze parameters - met betrekking tot krimp en groei - onafhankelijk van elkaar te bekijken. In de langere termijnvisie en de toekomstontwikkeling is het belangrijk om de verbanden tussen deze parameters goed bij te houden. Een wijziging bij het ene facet heeft gevolgen voor de overige. Zo zal een bevolkingsdaling onherroepelijk leiden tot een afnemende bedrijvigheid. De deelconclusie die ten aanzien van dit punt wordt gemaakt is dan ook, dat maatregelen vanuit één of een aantal sectoren genomen kunnen worden om een integrale verandering, die alle sectoren ten aanzien van het thema betreft, te weeg te brengen.

Deze onderdelen zijn eveneens van belang voor de analyse voor een goede toekomstvisie. De kansenkaart zal zich richten op een goede ontwikkeling van deze sectoren en een goede aansluiting hiervan op elkaar zal resulteren in unieke kansen voor de streek.

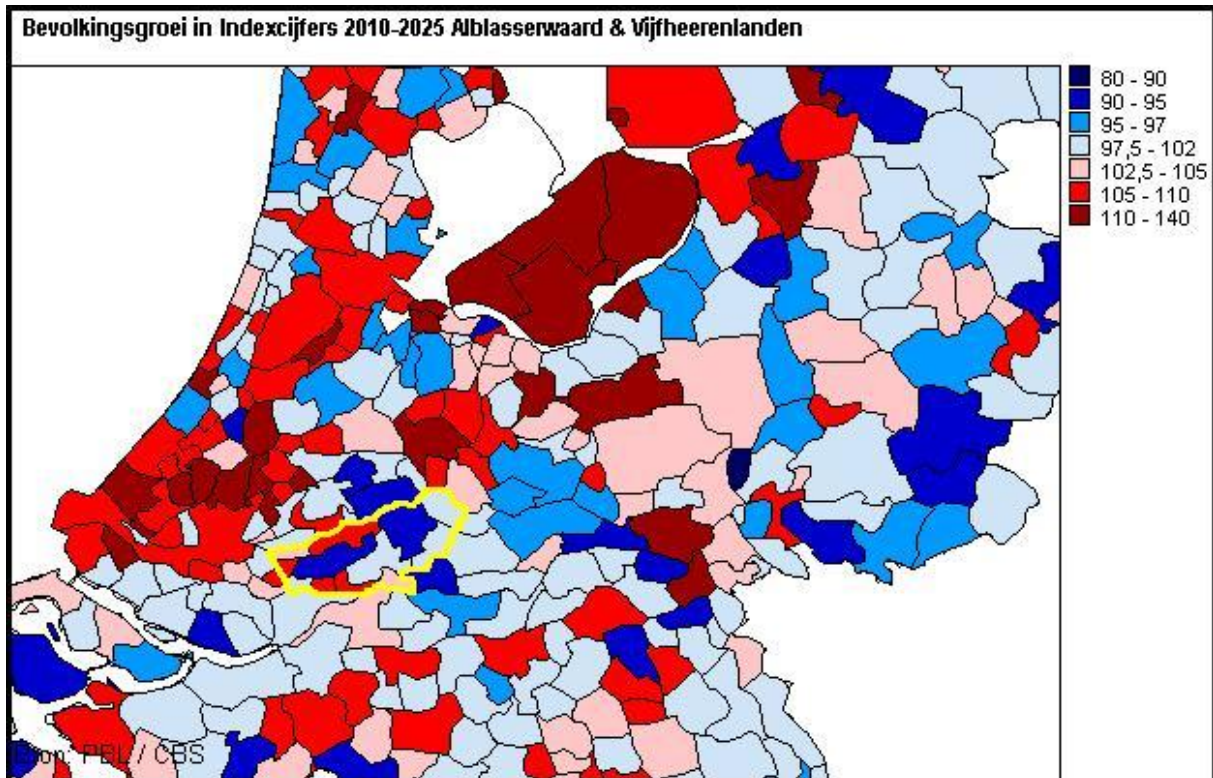
Deze inventarisatie biedt de leidraad voor de analyse in het vervolg van het verslag. Op basis van deze inventarisatie van de verschillende sectoren wordt de analyse opgesteld die resulteert in de visievorming en kansenkaart voor de topdorpen.

Illustratie: © Drs. W. M. Derks

5. Analyse krimpsituatie

Op basis van de prognoseberekningen van het Planbureau voor Leefomgeving (PBL) en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) over de bevolkingsgroei voor de komende 15 jaar vallen een aantal gebieden in de streek onder de krimpregio's.

Afb. 5.1: Prognoses bevolkingsgroei in Indexcijfers (CBS / PBL)

Het aantal inwoners vormt een belangrijke indicator voor het voorspellen van de toekomstige leefbaarheids situatie in een regio. Alleen uitsluitend op basis van deze indicatie een streek aan te duiden als krimpregio biedt te weinig draagvlak. Er zijn ook andere facetten en deelonderwerpen die hier mee samenhangen. Deze componenten zijn in de inventarisatie geïntroduceerd en worden in dit hoofdstuk geanalyseerd. Deze analyse richt zich op de onderdelen die van belang zijn voor het in beeld brengen van de toekomstige kansen binnen de Alblasterwaard - Vijfheerenlanden.

Eerst zal er worden gekeken in hoeverre het begrip “krimp” nog wel van toepassing is als je de definitie in een breder perspectief plaatst. Vervolgens worden naar aanleiding van de aangedragen cijfers in hoofdstuk vier analyses gedaan met betrekking tot de gebiedsspecifieke kansen. Hierbij wordt ook rekening gehouden met gebiedspecifieke eigenschappen als wensen en beleving onder de bevolking, ruimtelijke en visuele kwaliteiten. In de volgende hoofdstukken van de analysefase wordt de kanskaart gespecificeerd met betrekking tot de verbetering van de dynamiek in de dorpen en aangevuld met voorbeelden uit referentiegebieden.

5.1 Inleiding

Op basis van de bevolkingsprognose staan een aantal gemeenten in de Alblasserwaard - Vijfheerelanden aangekaart als krimpregio. De vraag is echter of de situatie wel zo alarmerend is als deze typering doet vermoeden.

De definitie van bevolkingkrimp is een daling van het aantal inwoners in een streek. De ruimtelijke gevolgen voor de streek hangen niet alleen samen met dit element van krimp. Bevolkingsdaling is een element van krimp, maar niet zo dominant als vaak in de discussie wordt benadrukt.

Voor het benutten van de kansen in de regio is het noodzakelijk om ook andere elementen te betrekken bij de ontwikkeling van de toekomstvisie. Vooral de dynamiek in de dorpen is meer een indicatie voor de leefbaarheid in de streek dan een paar procenten meer of minder inwoners.

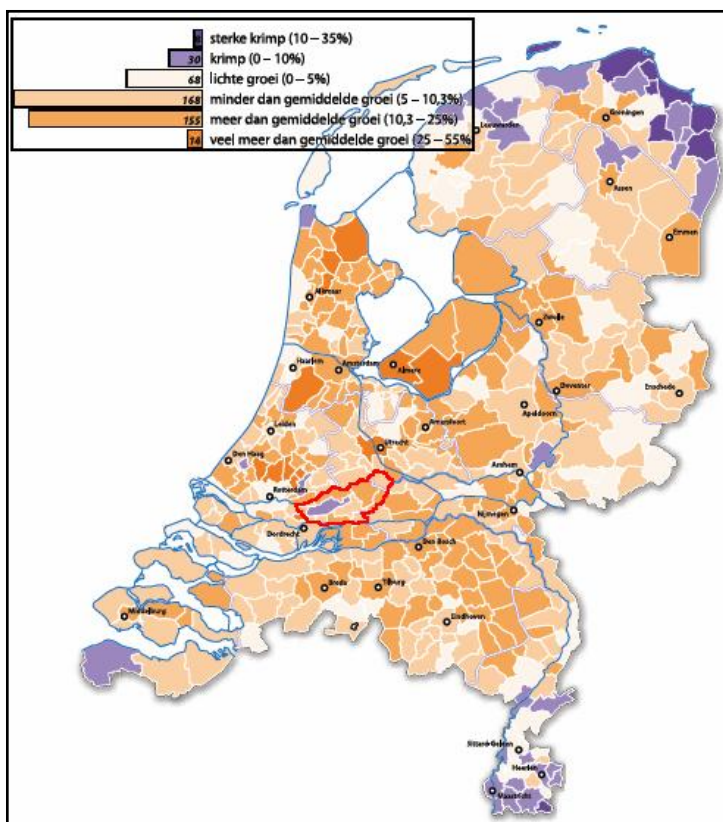
Een daling van de bevolking hoeft niet noodzakelijk een groot probleem te zijn en onomkeerbaar te leiden tot leegstand. Het tegendeel is juist waar, een (lichte) daling onder de bevolking biedt unieke kansen en mogelijkheden voor een duurzame invulling van de streek. Een bevolkingsdaling heeft maar een beperkte invloed op ruimtelijke ontwikkelingen. Het is slechts één van de relevante thema's die samenhangt met het vraagstuk.

(Krimp en ruimte. Bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid, Frank van Dam)

In dit hoofdstuk wordt de demografische analyse afgerond. Doel van deze analyses is om de demografische ontwikkelingen in een breder perspectief te plaatsen.

Vanaf het volgende hoofdstuk wordt de koppeling gemaakt met de ruimtelijke kansen. Daaraan worden ook andere elementen gekoppeld aan de kansenkaart die invloedrijk zijn voor de topdorpen.

5.2 Aantal Huishoudens

De fixatie op de demografische aspecten wordt dus overschat. Het aantal huishoudens is veel meer van invloed op ruimtelijke ontwikkelingen dan het aantal inwoners.

Afbeelding 5.2 toont de procentuele groei of krimp van het aantal huishoudens in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden (het rood geaccentueerde gebied). Daaruit blijkt dat met uitzondering van Graafstroom nergens in het onderzoeksgebied sprake is van krimp van het aantal huishoudens.

Afb. 5.2: procentuele groei of krimp van het aantal huishoudens per gemeente van 2008 tot 2025 (CBS/PBL 2009)

Het aantal huishoudens in Nederland zal tussen 2008 en 2025 stijgen van 7,2 naar 8 miljoen. De hoofdoorzaak die ten grondslag ligt aan deze ontwikkeling is die van gezinsuitdunning en het toenemende aantal éénpersoonshuishoudens. Deze toename komt vooral doordat meer ouderen zelfstandig blijven wonen. Daarnaast gaan meer jongeren die het huis uitgaan eerst alleen wonen. Ook wonen steeds meer mensen tussen twee relaties in alleen.

Bij de oplevering van nieuwe woongebieden is dit een ontwikkeling waar zeker rekening mee gehouden moet worden.

(De Volkskrant)

Uit afbeelding 5.2 blijkt dat er buiten Graafstroom nauwelijks sprake is van een krimp van het aantal huishoudens. Het tegendeel is juist het geval, er is sprake van een lichte groei van het aantal huishoudens, in Zederik is zelfs sprake van een meer dan gemiddelde groei van tussen de 10 en 25% in de komende 15 jaar.

Verder laat afbeelding 5.2 zien dat in de krimpregio's Limburg, Zeeuws Vlaanderen en Noordoost Groningen sprake is van een sterke krimp tussen de 10 en 35%. Dit is dé oorzaak van de leegstand in deze regio's.

Voor de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is dit niet aan de orde doordat bijna overal het aantal huishoudens stijgt en er dus ook vraag is naar een toenemende woningvoorraad. Deze constatering onderstreept deze toenemende woningvoorraad in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. De woningvoorraad betreft de administratieve woningtelling binnen een gemeente en de daarna door de gemeenten gemelde veranderingen. Uit deze telling blijkt dat de woningvoorraad in het onderzoeksgebied de laatste tijd licht is gestegen.

(CBS)

Een verzachtende omstandigheid voor Graafstroom is ook nog dat het weliswaar te maken krijgt met een krimp van het aantal huishoudens, maar dat deze niet sterk is. In Groningen en Limburg zijn gebieden die te maken krijgen met zeer sterke krimp van tussen de 10 en 25%, in Graafstroom blijft dit binnen de marges van 10%.

5.3 Bevolkingsontwikkeling

Om een completer beeld van de bevolkingsontwikkeling in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden te krijgen moeten de bevolkingscijfers naar gebied en naar leeftijd onderverdeeld worden. Op basis van de regiocijfers is het niet gerechtvaardigd de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden aan te duiden als krimpgebied. Als er naar de gemeentelijke ontwikkelingen in de Vijfheerenlanden wordt gekeken in afbeelding 4.3 (pagina 14) blijkt dat er alleen in Vianen en Zederik sprake is van een krimp in de prognose tot 2025.

* In *Zederik* betreft dit een krimp van slechts 1%.

* In *Vianen* zal de bevolking met 4,3% dalen.

Ondanks dat dit percentage in Vianen een stuk hoger is, is Vianen één van de grootste woonkernen in het onderzoeksgebied met ook één van de hoogste inwonersaantallen. Een lichte daling binnen Vianen zal doordoor nauwelijks invloed hebben op de leefbaarheids situatie.

In de Alblasserwaard zal in de prognose tot 2025 de bevolking in drie gemeenten afnemen.

* In *Giessenlanden* zal sprake zijn van een daling van 2,9%.

* In *Graafstroom* bedraagt deze procentuele daling maar liefst 10,4%

* In *Nieuw-Lekkerland* zal dat 4,8% ten opzichte van het huidige aantal.

Hieruit komt naar voren dat in Graafstroom de ontwikkeling van bevolkingsdaling met afstand het grootst zal zijn. In afbeelding 5.1 is dit ook in kaart te zien; Graafstroom is het donkerblauw gekleurde gemeente.

Deze tabellen geeft de relatieve groei of daling aan van het aantal bewoners in Graafstroom en Giessenlanden in termijnen van 1, 6, 11 en 16 jaar.

Graafstroom:

Periode	Groei in procenten
2009-2010	-1,0
2009-2015	-3,8
2009-2020	-9,0
2009-2025	-10,4

Giessenlanden:

Periode	Groei in procenten
2009-2010	0,0
2009-2015	-0,9
2009-2020	-2,1
2009-2025	-2,9

Afb. 5.3: relatieve groei of daling van het aantal bewoners

Hieruit blijkt dat de negatieve groei in Graafstroom groter wordt naarmate de prognose over een langere termijn gaat. Dit in tegenstelling tot Giessenlanden waar weliswaar een negatieve groei plaatsvindt, maar die blijft zeer licht en speelt zich af binnen de marges.

Het is dus logisch de krimpanalyse te richten op Graafstroom. In de andere gemeenten gaat het meer om het algemeen benutten van duurzame mogelijkheden en kansen in de regio. In de praktijk zal dit ongeveer op hetzelfde neer komen omdat krimp in deze niet meer is als een aanleiding om een kansenkaart op te stellen. Daarnaast bieden de kansen ook een preventieve werking: het moet voorkomen dat op langere termijn er alsnog krimp regio's in de streek ontstaan.

Om een beter beeld te krijgen van de bevolkingsstromen worden de migratiesaldo's van de krimpgemeenten toegelicht. Dit zijn cijfers over de mate van verhuisde personen binnen gemeenten en tussen gemeenten. In de volgende tabel (afbeelding 5.4) staan voor de vier gemeenten - Zederik blijft vanwege de minimale daling buiten beschouwing - die te maken krijgen met dalende bevolking de cijfers over het aantal verhuizingen. Dit zijn:

- verhuizingen binnen de gemeente zelf
- verhuizingen vanuit een andere gemeente naar de gemeente
- verhuizingen vanuit de gemeente naar een andere gemeente

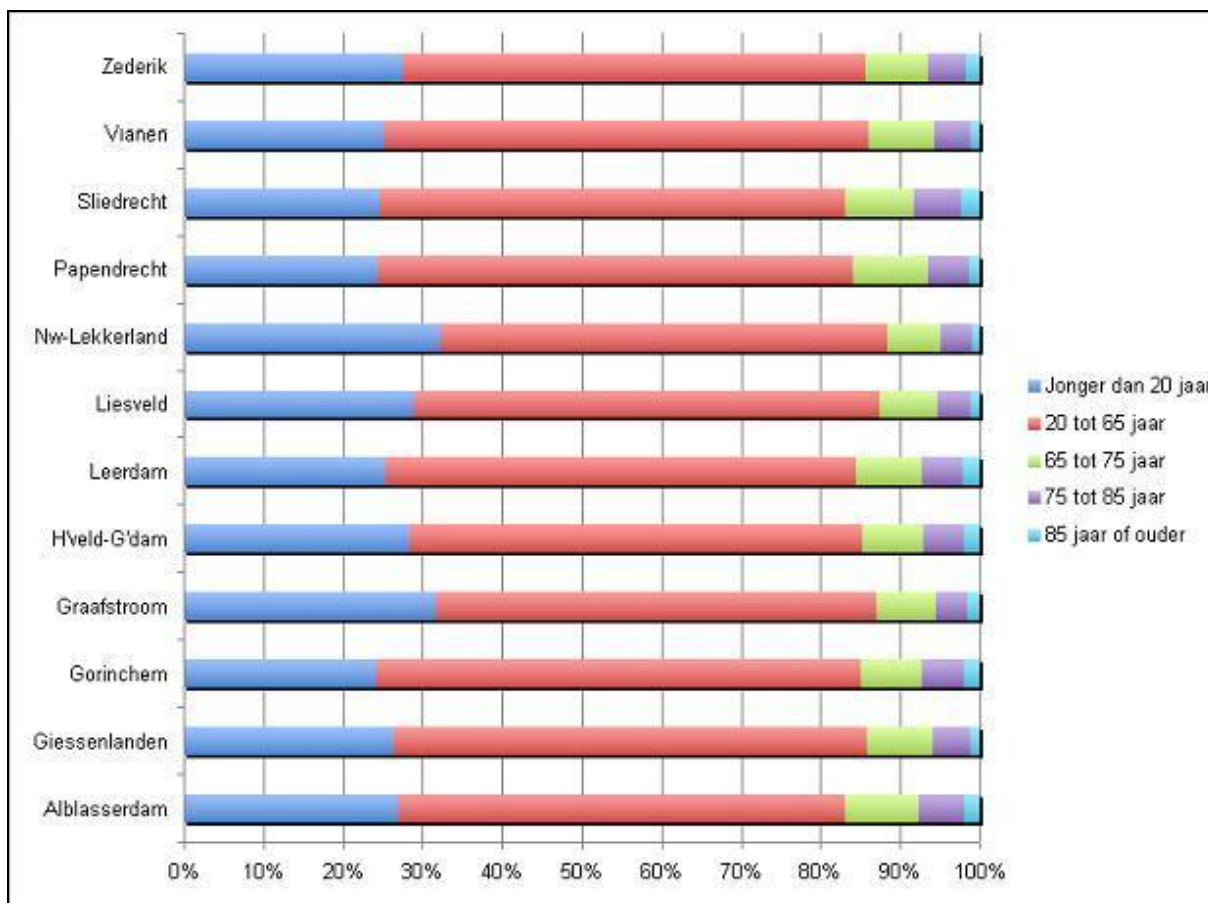
Verhuisde personen; binnen gemeenten, tussen gemeenten		1990	2000	2005	2008
Giessenlanden	Binnen gemeenten	516	500	413	406
	Gevestigde personen	367	370	397	413
	Vertrokken personen	499	494	419	536
Graafstroom	Binnen gemeenten	212	263	346	291
	Gevestigde personen	238	225	235	259
	Vertrokken personen	254	263	248	315
Nieuw-Lekkerland	Binnen gemeenten	294	296	311	340
	Gevestigde personen	240	176	213	258
	Vertrokken personen	275	305	394	336
Vianen	Binnen gemeenten	896	902	837	634
	Gevestigde personen	749	728	718	687
	Vertrokken personen	705	840	883	756

Afb. 5.4: Migratie van, naar en binnen de krimpgemeenten tussen 1990 en 2008 (CBS / PBR, 2008)

De bovenstaande tabel geeft informatie over het historische migratiesaldo. Dit is het saldo van het aantal vestigers en het aantal vertrekkers. Wanneer het aantal vestigers hoger is dan het aantal vertrekkers is het saldo positief en als het aantal vertrekkers groter dan het aantal vestigers negatief. Een negatief migratiesaldo is een indicatie voor krimp. In alle bovenstaande gemeenten was dit saldo negatief. Dit bevestigt de eerdere cijfers en prognoses. Wel is het zo dat er in Giessenlanden en Graafstroom een toename was van het aantal vertrekkers terwijl het negatieve migratiesaldo in Nieuw-Lekkerland en Vianen kleiner is geworden. Hier ligt voor Giessenlanden en Graafstroom de uitdaging om ook een kentering in het migratiesaldo te realiseren.

Voor een totaalbeeld van de bevolkingsanalyse wordt een onderscheid in leeftijdscategorieën gemaakt. Dit geeft inzicht in het aantal jongeren en de mate van vergrijzing. De gevolgen van de vergrijzing zijn groot. Wanneer een gemeente te maken heeft met teruglopende bewonersaantallen hoeft dit geen nadelige gevolgen te hebben voor de duurzame streekontwikkeling. Daartegenover staat dat wanneer het percentage jongeren en werkende beroepsbevolking daalt dit wel een bedreiging voor de streekontwikkeling is .

In afbeelding 5.5 staat het totale inwonersaantal van de gemeenten op 100%. Het gaat hier dus niet op absolute aantallen maar om de relatieve verschillen in leeftijdscategorieën tussen de verschillende gemeenten.

Afb. 5.5: Relatieve inwonersaantal naar leeftijd.
(CBS/PBL)

Uit de prognoseanalyse is gebleken dat er van de twaalf gemeenten binnen het onderzoeksgebied vijf gemeenten zijn die tot 2025 met een bevolkingskrimp te maken krijgen. Dit zijn Giessenlanden, Graafstroom, Nieuw-Lekkerland, Vianen en Zederik. Uit afbeelding 5.5 blijkt dat de huidige sterkte van vergrijzing op dit moment juist het sterkst is in de steden aan de rand van het onderzoeksgebied.

Afbeelding 5.5 geeft opvallende resultaten. De gemeente waar de krimp de komende jaren het sterkst plaats zal vinden – Graafstroom – is het aantal jongeren juist het hoogst van het gehele onderzoeksgebied. Dit biedt de mogelijkheid voor het realiseren van ruimtelijke ontwikkelingen waarbij jongeren en volwassenen een actieve rol kunnen spelen. Interactiviteit en betrokkenheid van deze groep bij ruimtelijke ontwikkelingen kan het wegtrekken van deze groep tegengaan omdat ze mede invulling kunnen geven aan hun omgeving. Dit is een belangrijk element in de toekomstontwikkeling van Graafstroom.

Gemeente	Graafstroom			
	2010	2015	2020	2025
0- tot 9-jarigen	1.389	1.260	1.113	1.074
10- tot 19-jarigen	1.508	1.412	1.256	1.161
20- tot 29-jarigen	1.048	1.061	989	976
30- tot 44-jarigen	1.663	1.415	1.235	1.286
45- tot 64-jarigen	2.412	2.326	2.263	2.090
65- tot 79-jarigen	999	1.257	1.337	1.376
80-plussers	282	309	355	458

Afb. 5.6: Bevolkingsprognose in Graafstroom naar leeftijd
(CBS)

De krimpstudie richt zich vooral op Graafstroom, daarom worden voor Graafstroom ook de prognoses onderverdeeld naar leeftijdscategorieën. In deze tabel staan de verwachte inwonersaantallen gecategoriseerd naar leeftijdsgroep. Op deze manier wordt een beter beeld verkregen van de groep die Graafstroom verlaat. Het blijkt dat procentueel gezien de 30 tot 44 jarigen het sterkst zal afnemen. Groepen tot de 65 jarigen zullen dalen, 65 en ouder zullen stijgen. Vergrijzing is dus een actueel thema aan het worden in Graafstroom.

De daling van de groepen tot 19 jaar ontstaat - naast een dalend geboortecijfer - door wegtrekkende ouders. Daarom loopt de daling van 0 tot 19 jarigen procentueel ongeveer gelijk met de groep tussen 30 en 44 jaar. De ouders trekken met kinderen naar een andere gemeente.

Opvallend is de minimale daling van de 20 tot 29 jarigen. Dit is juist de leeftijdsgroep waarin de meeste starters op de woning- en arbeidsmarkt zich bevinden. Dit zijn mensen die opzoek zijn naar een vaste baan. Deze minimale daling geeft aan dat starters een zekere mate van gebiedsbinding hebben en als zoeken naar mogelijkheden binnen Graafstroom.

Een mogelijke conclusie hieruit is: dat twintigers die op zichzelf gaan wonen graag in de streek blijven wonen en werken. Er is een zekere binding met de streek waardoor men liever niet wegtrekt. Er wordt gezocht naar een woning en een baan die binnen de mogelijkheden vallen in de eigen gemeente. Maar wanneer men zich wil doorontwikkelen op de arbeidsmarkt of wanneer men een gezin krijgt, men toch wegtrekt uit de streek om elders van een ruimer aanbod op de huizen en/of arbeidsmarkt gebruik te maken. Voor starters op de woning- en arbeidsmarkt is in de streek dus een redelijke basis. De uitdaging is om deze groepen in een later stadium ook binnen de gemeente te houden. Tevens moeten de voorzieningen aangepast worden op een groter wordende groep 65 plussers. Daarnaast moeten ook de maatregelen getroffen worden om de jongeren en jong volwassenen in de streek te behouden.

Een opmerking bij deze redenering is dat het schuin lezen andere resultaten geeft dan het horizontaal lezen van afbeelding 5.6. De groep tieners in 2015 is ongeveer 1400. Bij het schuin lezen wordt deze groep gevolgd door de jaren. Dit is namelijk de groep twintigers in 2025. Dan is het aantal van 1400 inwoners wel gedaald tot ongeveer 1000. Het volgen van deze redenering levert wel een daling van de groep twintigers op. Niettemin is het schuin lezen niet helemaal betrouwbaar. In deze vorm van redeneren is namelijk geen rekening gehouden met migratiestromen van en naar de gemeente. Ook al blijkt uit afbeelding 5.4 dat het migratiesaldo negatief is, gaat dit niet specifiek over de groep tieners en twintigers. Kort samengevat kan er gezegd worden dat de tabel op verschillende manieren te lezen is. Maar de cijfers liegen niet. Er is een kleine daling onder de twintigers, maar relatief gezien is dit een kleine daling die de conclusie uit de vorige alinea onderstreept.

In ieder geval moet krimpbestrijding en streekontwikkeling vooral gericht zijn op het behoud van de groepen tot 44 jaar. De groepen jongeren en jong volwassenen vormen een belangrijk deel van de beroepsbevolking waarop de ontwikkeling van een streek gebouwd kan worden. In de kanskaart vormen deze groepen dan ook een van de belangrijkste doelgroepen.

5.4 Deelconclusie

Op nationale schaal liggen de krimpregio's in de perifere gebieden. Dit zijn onder andere Groningen, Limburg en Zeeland. Wegtrekkende bewoners naar centrumgebieden of buurlanden ontstaan door weinig mogelijkheden voor werk, huisvesting en scholingsmogelijkheden. Hierdoor hebben deze gebieden te maken met leegstand.

De Alblasserwaard - Vijfheerenlanden ligt juist centraal in Nederland. Het is dan ook een andere situatie dan in de perifere gemeenten. De oorzaken van de dalende bevolkingscijfers zijn hier toe te schrijven aan de huishoudenverdunding en het strakke contourenbeleid dat nauwelijks ruimte biedt tot uitbreiding van het woningaanbod.

Ondanks de huishoudenverdunding stijgt het aantal huishoudens in het grootste deel van het projectgebied. Daardoor leidt een daling van de bevolking niet tot de ontwikkeling van leegstand en verloedering.

De enige regio in het onderzoeksgebied dat te maken krijgt met krimp is Graafstroom. Deze krimp uit zich in een bevolkingsdaling van 10% tot 2025 en een lichte daling van het aantal huishoudens tussen de 0 en 10% tot 2025. Desondanks heeft Graafstroom relatief gezien veel jongeren in haar gemeente. Dit is een kansrijke doelgroep voor het realiseren van duurzame ruimtelijke ontwikkelingen. Prognoses laten wel zien dat naar 2025 het aantal jongeren licht zal dalen. Maar dit blijft relatief gezien een kleine daling. Daar komt bij dat starters op de woning- en arbeidsmarkt - de twintigers - graag in Graafstroom blijven wonen. De prognoses geven nauwelijks een daling aan voor deze leeftijdsgroep. Pas vanaf de groep dertigers is er een sterke daling. Dit ontstaat doordat er hier gezinnen worden gesticht en men zich doorontwikkelt op de arbeidsmarkt. Dan zoekt men naar mogelijkheden buiten de gemeente. Dit zal eens te meer moeten realiseren in het besef dat er kansen benut moeten worden om de streek voor alle doelgroepen leefbaar te houden.

In alle overige gemeenten in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden stijgt het aantal huishoudens de komende jaren. Een aantal gemeenten krijgen wel te maken met een licht teruglopend aantal inwoners. Doordat dit op korte termijn niet gepaard gaat met minder huishoudens zijn alarmerende krimpscenario's hier nog niet van toepassing.

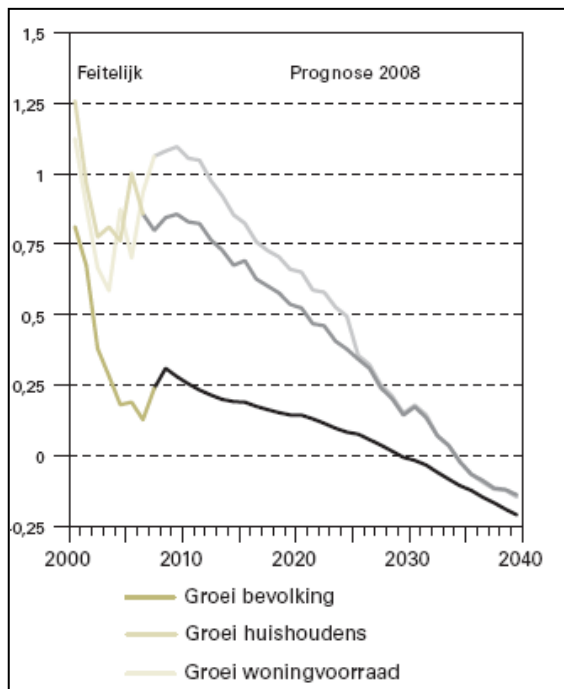
Bij het opstellen van de kansenkaart gaat het dus niet zozeer primair om de bestrijding van de bevolkingskrimp maar juist meer om het stimuleren, ontwikkelen en benutten van de unieke kansen en mogelijkheden die in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden liggen. Daarnaast helpt dit voorkomen dat termijnen die verder rijken dan de prognoses – na 2025 – alsnog een kripsituatie ontstaat.³

---

³ In het voorgaande hoofdstuk is veelvuldig gebruik gemaakt van *prognoses* opgesteld door het CBS. De prognoses beschrijven de formele bevolking van Nederland. Dit zijn de personen die het GBA zijn opgenomen. Op basis van analyses over demografische ontwikkelingen worden veronderstellingen opgesteld over de toekomstige trends. Prognosecijfers worden gecontroleerd op interne consistentie. Dit geeft aan in hoeverre de verschillende items die eenzelfde kenmerk beogen te meten, dat in werkelijkheid ook echt doen. Er worden 95%- en 67%-betrouwbaarheidsintervallen gepubliceerd die een indruk geven van de verwachte nauwkeurigheid van de prognose. Jaarlijks worden de uitkomsten van de laatste prognose getoetst aan de nieuwe ontwikkelingen. Voor elke nieuwe prognose worden de veronderstellingen geëvalueerd en indien nodig bijgesteld.

6. Vergelijking met Noord-Brabant

In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar de omvang, en de aanpak van krimpregio's buiten de regiogrenzen van het onderzoeksgebied. Het doel is het bieden van vergelijkingsmateriaal. Ook kunnen er nieuwe oplossingen zijn voor toepassing in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden.

Afb. 6.1: Procentuele groei van de bevolking huishoudens en woningvoorraad.

In de provincie Noord-Brabant is de situatie enigszins vergelijkbaar met de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. In Brabant liggen een aantal gemeenten die de komende decennia met krimp te maken krijgen. De stedelijke kernen rond Tilburg en Breda laten voorlopig nog een bevolkingsgroei zien. In totaal laat de Brabantse bevolkingscijfers tot 2030 een groei zien. Daarna gaat de bevolking naar verwachting krimpen. Maar gemeenten als Baarle-Nassau, Landerd en Moerdijk krijgen al in een eerder stadium te maken met krimp. En de komende jaren krijgen meer gemeente te maken met krimp, dit betreffen vooral de landelijke gemeenten in de provincie. Belangrijkste oorzaak in Brabant is de negatieve natuurlijke groei en in de landelijke gemeenten het negatieve migratiesaldo. Op provinciaal niveau is dit saldo wel positief, maar dit wordt opgevangen door de stedelijke regio's die het negatieve saldo van de landelijke gebieden compenseren. De grafiek hiernaast brengt de Brabantse cijfers in kaart.

Uit afbeelding 6.1 komt naar voren dat het aantal huishoudens vanaf 2030 omslaat van groei naar krimp, maar dat de groei de komende jaren al sterkt verminderd. In die zin daalt het aantal huishoudens sterker dan in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden, waar dit percentage gemiddeld de komende jaren nog iets hoger ligt.

Wat de leeftijdsopbouw betreft vallen vooral de krimp van de potentiële beroepsbevolking en de sterke groei van het aantal ouderen op. Dit komt op hoofdlijnen overeen met de tabel in paragraaf 5.4 over Graafstroom. Wel moet de kanttekening gemaakt worden dat het hier om provinciale gemiddelden gaat. Het is interessanter om dit te vergelijken op gemeentelijk niveau.

Gemeente	Landerd			
	2010	2015	2020	2025
0- tot 9-jarigen	1.654	1.370	1.319	1.399
10- tot 19-jarigen	2.017	2.020	1.725	1.451
20- tot 29-jarigen	1.524	1.611	1.712	1.724
30- tot 44-jarigen	2.749	2.345	2.261	2.398
45- tot 64-jarigen	4.438	4.386	4.218	3.835
65- tot 79-jarigen	1.659	1.976	2.272	2.513
80-plussers	423	528	596	685

De gemeente Landerd (noordoost Brabant, nabij Oss) is een goed referentiekader tussen een landelijke gemeente in Brabant en in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. De inwonersaantallen lopen ongeveer gelijk aan Graafstroom en ook de trends lopen ongeveer parallel. Het is een boeiende constatering dat de situatie in Graafstroom niet uniek is. Het aantal kinderen daalt als gevolg van een lager geboortecijfer en vertrek met vader en moeder naar een andere gemeente. Dat de groepen tussen 30 en 65 ook dalen houdt hiermee verband: dit zijn de ouders die met kinderen vetrekken.

Daarentegen neemt de groep twintigers niet af. In Graafstroom blijft dit min of meer gelijk, in Landerd stijgt dit aantal zelfs. De conclusie loopt parallel met Graafstroom: waar mogelijk blijven starters op de arbeid- en woningmarkt binnen de gemeente wonen. Er is dus een zekere binding met de gemeente waardoor men er als zelfstandige graag blijft wonen. Alleen wanneer men een gezin wil stichten en/of men zich verder wil ontwikkelen op de arbeidsmarkt zoekt men naar mogelijkheden die niet in de eigen gemeente te vinden zijn. Daarnaast stijgt ook het aantal 65plussers. Derhalve neemt de vergrijzing toe.

De opgave voor Brabant ligt in een verantwoorde woningoplevering. Niet meer blindelings bouwen van nieuwbouwwijken maar alleen met verstand woningbouw realiseren om leegstand te voorkomen. Door de daling van het aantal huishoudens en een kleinere woningmarkt is het risico voor leegstand groot. Op provinciaal niveau wordt een kentering in het denken verwacht. Waar de provincie Brabant de laatste jaren nog probeerde de krimp te voorkomen met onverantwoorde woningbouw moet men zich nu juist neerleggen bij de krimp. De krimp moet niet tegengehouden worden, maar begeleid worden.

De situatie is wat dit betreft ongeveer identiek voor de Landerd in Brabant en Graafstroom in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. Leegstand is nu nog niet aan de orde. Dit in tegenstelling tot Limburg en Groningen. Het percentage ouderen en het negatieve migratiesaldo zijn hier hoger. In Landerd is nu al een daling van het aantal huishoudens waarneembaar. Hier is leegstand duidelijk waarneembaar in de woonkernen. Om in de toekomst dit scenario in Brabant en de Alblasserwaard te voorkomen is verantwoorde woningbouw essentieel. Het gaat hier niet om de kwantiteit, maar de kwaliteit. Dit moet breed gezien worden. Het gaat niet om luxueuze villa's, maar juist om het opleveren van woningen die voor starters op de woningmarkt en om vervanging van oude woningen voor juiste woningen om jongeren vast te houden. In de kansenkaart wordt dit verder uitgewerkt.

(Radio 1 Journaal 5 feb. 2010, interview met Ruud van Heugten, gedeputeerde in Brabant)
(CBS)
(RIVM: nationale atlas volksgezondheid)
(NIDI Krimp in Brabant, C.A. Bargeman 2009)

7. Topdorpen

De conclusie uit de voorgaande hoofdstukken is dat binnen de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden slechts een aantal gemeenten liggen die in de toekomst met bevolgingskrimp te maken krijgen. Aan de ene kant staan de krimpdorpen met leegstand en een lage leefbaarheid. Aan de andere kant staan de leefbare *topdorpen* waar het prettig wonen is. Dit verslag heeft als doel een opzet te geven voor het realiseren van topdorpen. In het vervolg van dit verslag worden de kansen in kaart gebracht die tot deze topdorpen moeten leiden.

In dit hoofdstuk worden de thema's beschreven die relevant zijn voor de ontwikkeling - en in standhouding - van topdorpen. In het volgende hoofdstuk wordt dit gekoppeld aan de kansenkaart en concreet uitgewerkt. De opbouw van de kansenkaart loopt parallel met de onderwerping van dit hoofdstuk.

7.1 Inleiding

Doordat uit het inventarisatieonderzoek de krimptheorieën voor een groot deel van het gebied onderuit gehaald zijn, vormt dit niet het directe uitgangspunt voor de kansenkaart. De realisatie van topdorpen wordt ingezet vanuit een algemener doel om de streekontwikkeling te stimuleren.

Een uitzondering is Graafstroom, deze gemeente krijgt wel te maken met dalende inwonersaantallen en huishoudens. Je zou kunnen stellen dat de urgentie voor maatregelen hier iets groter is om krimpdorpen in de toekomst te voorkomen.

Eerst wordt de definitie van topdorpen uitgediept. Dit wordt gedaan om het doel wat voor ogen ligt duidelijker te maken. Vervolgens wordt voor verschillende sectoren de huidige situatie geschetst. Dit is het uitgangspunt voor de nieuwe mogelijkheden die in het volgende hoofdstuk gepresenteerd worden.

Een topdorp is een dorp met een hoge dynamiek. Met andere woorden: leefbare dorpen die in beweging zijn en blijven. Het stimuleren van de dynamiek in de streek is essentiële schakel voor het realiseren van topdorpen. Een hoge dynamiek ontstaat wanneer de kwaliteiten in het gebied optimaal benut worden en er sprake is van een goede interactie tussen deze kwaliteiten onderling. Dit betreft de landschappelijke, culturele en ruimtelijke kwaliteiten. De uitdaging voor de toekomst is om een vitaal gebied te creëren waarin de eigen en dorpse karakters behouden blijven maar waarin tegelijkertijd sprake is van een hoge dynamiek.

(Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid)

In de gebiedsvisie staan een aantal pijlers opgesteld om dit te realiseren. Het doel gepubliceerd in deze gebiedsvisie is: het buitengebied koesteren door in de dorpen en linten te vernieuwen. De kwaliteit binnen de wooncontouren wordt namelijk vooral bepaald door de kwaliteit van het buitengebied. Een hoogwaardig buitengebied geeft de waarde van de omgeving een enorme impuls. *(Gebiedsvisie Gebiedsplatform Alblasserwaard - Vijfheerenlanden)*

7.2 Streekontwikkeling

Het gebied herbergt een authentiek, karakteristiek Hollands landschap. De unieke combinatie van uitgestrekte polders, molens, slootjes, eendenkooien, boerderijen, dieren en cultuurhistorische elementen (zie hoofdstuk 3) maken dit een uiterst geschikt gebied voor landschapsgericht toerisme. Het typische Hollandse landschap is dan ook een trekpleister voor toeristen uit binnen- en buitenland. Op toeristisch gebied liggen dan ook vele kansen voor de streek. Toeristen en recreanten brengen met hun enthousiasme voor het gebied een stuk leefbaarheid mee naar de streek. Voor de ontwikkeling van een vitale en leefbare streek is de stimulatie van recreatie dan ook heel belangrijk.

Tegelijkertijd moeten de recreatieve activiteiten het landschap niet aantasten maar in waarde laten. Het scala mogelijkheden aan recreatieve activiteiten is enorm, maar deze moeten wel ingepast worden binnen de landschapskaders. Een vrij extreem maar verduidelijkend voorbeeld: een kartbaan is een sportieve activiteit die de landschapswaarde flink doet dalen; dit is niet inpasbaar in het landschap.

Fietsroutes langs karakteristieke molens (een molentocht) daarentegen wel of een wandeltocht over boerderijen (boerentocht) brengen geen schade aan het gebied, sterker nog het vergroot de interactie tussen mens en omgeving. Andere vormen van recreatieve activiteiten waarin de interactie met het landschap centraal staat zijn bijvoorbeeld huifkartochten, minireintjes of open boerderijen met rondleidingen en cursussen.

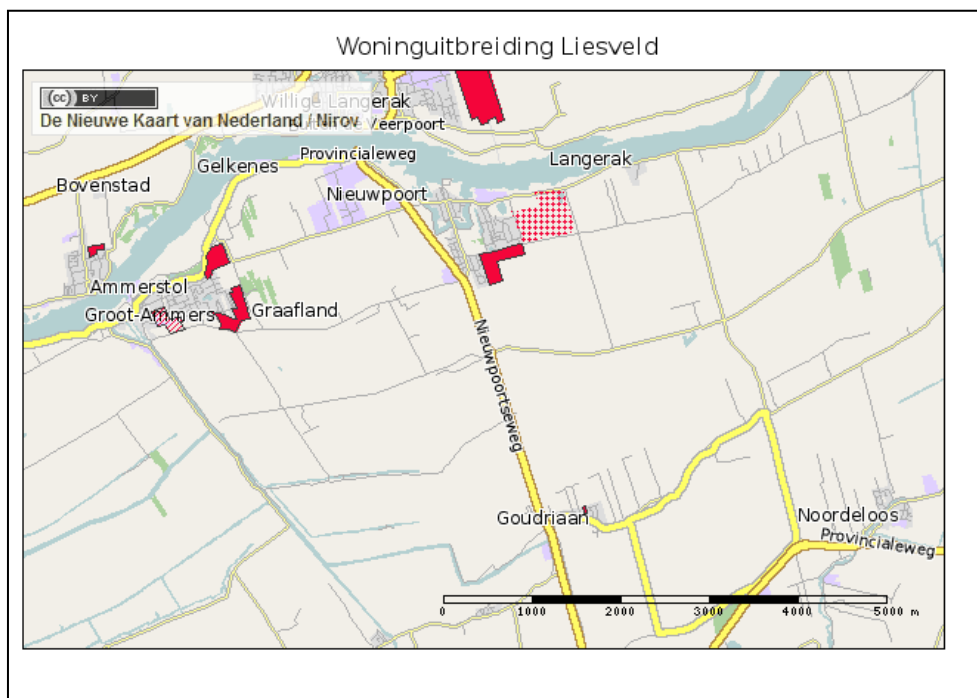
Dynamische recreatieve activiteiten in het buitengebied hebben zowel direct als indirect ook een positieve uitwerking op het leven binnen de woonkernen. Direct doordat inwoners meer mogelijkheden hebben om op creatieve manier hun omgeving te ontdekken. En indirect doordat bijvoorbeeld toeristen die een fietstocht door het buitengebied maken ook graag iets drinken binnen de woonkernen. Zo ontstaat er een vitale wisselwerking tussen binnen- en buitengebied. Op deze manier ontstaat een dynamische streek.

7.3 Beleidscontext en woningmarkt

Een bestuurlijk maatregel om het karakteristieke landschap te beschermen is de contourenregel. (zie paragraaf 4.4). Er zijn "rode contouren" en "groene contouren". De rode contouren liggen om de bebouwde gebieden en de groene om de landelijke gebieden. Deze contouren zijn van toepassing voor de woninguitbreiding. Binnen de rode is bouwen toegestaan en binnen de groene verboden. (NIROV)

Met dit contourenbeleid wordt het achterliggende landschap beschermd tegen stedelijke functies. Dit contourenregime ligt in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden zeer strak om de bebouwde kernen. Gevolg is dat nieuwe bouwontwikkelingen binnen deze beperkte ruimte plaats moeten vinden.

De 'te ontwikkelen ruimte' in Langerak-Zuid is één van de schaarse gebieden in de open ruimte waar in de toekomst nog gebouwd mag worden. Op de onderstaande kaart zijn deze 'te ontwikkelen gebieden' in de gemeente Liesveld in kaart gebracht. De rood ingekleurde gebieden hebben inmiddels de bestemming wonen toegekend gekregen en worden voor 2016 opgeleverd. De rood gestippelde gebieden zijn ook nog te ontwikkelen gebied maar hebben nog geen definitieve bestemming. (De Nieuwe kaart van Nederland)

Afb. 7.1: De 'nog te ontwikkelen gebieden' binnen de gemeente Liesveld. (De Nieuwe Kaart van Nederland)

Belangrijk is dat de schaarse te ontwikkelen ruimte duurzaam en effectief wordt ingericht. Met een op de toekomst gerichte inrichting blijft de leefbaarheid gegarandeerd.

Bij de woningbouw is het belangrijk in te spelen op de ontwikkelingen op de woningmarkt. Door het realiseren van woningen die voor starters betaalbaar zijn is het gemakkelijker om starters op de woningmarkt in de streek te behouden en naar de streek toe te halen. Deze doelgroep wordt een stuk kleiner wanneer duurdere twee onder één kap woningen of vrijstaande villa's opgeleverd worden. Juist in Graafstroom is dit een belangrijk element omdat het aantal jongeren en volwassenen in deze gemeente relatief hoog is. Met betaalbare woningprijzen is het voor deze doelgroep interessant om in de gemeente te blijven.

Naast de woningen hebben ook de voorzieningen een grote invloed op de dynamiek in de dorpen. Evenals de woningvoorraad moeten de (economische) voorzieningen gerealiseerd worden in de rode contouren. Cruciaal hierbij is een concentratie van voorzieningen. Dit betekent een grotere afzetmarkt. Een winkelcentrum met vijf voorzieningen heeft een grotere reikwijdte dan wanneer er slechts één winkel gevestigd is.

7.4 Een multifunctionele omgeving

Niet alleen voor de winkels in de streek geldt dat een concentratie de dynamiek ten goede komt. Ook overige functies kunnen van elkaar profiteren wanneer ze bij elkaar geplaatst worden. *Meervoudig ruimtegebruik* is dan een belangrijk begrip. Zowel op nationale schaal als lokale schaal is meervoudig ruimtegebruik een opgave voor toekomstige ontwikkelingen. Het samenvoegen van verschillende ruimtelijke functies biedt de oplossing voor het toenemende probleem van ruimtegebrek. Ruimte is meervoudig als:

- de bestaande ruimte intensiever wordt ingericht
- meerdere functies met elkaar worden gemengd,
- meer ruimte wordt gecreëerd op hetzelfde oppervlak,
- de ruimte in de tijd duurzamer wordt ingericht

Met andere woorden: Efficiënt ruimtegebruik is het optimaal benutten van de ruimtelijke kwaliteit door het gebied te verdichten of doelmatiger in te richten.

(Habiforum, 2001)

Er zijn verschillende macrotrends die meervoudig ruimtegebruik in de hand werken. Ten eerste wordt de ruimtedruk verhoogd omdat de bevolking blijft groeien en de huishoudens kleiner worden. Ook de landbouw oefent druk uit op de ruimte als gevolg van toenemend milieubewustzijn. Verder zijn er toenemende ruimteclaims van verschillende sectoren als waterberging, natuur en milieu.

(Habiforum, 2000)

Niet alleen de vraag naar ruimte stijgt maar ook de kwaliteitseisen nemen toe. Lokaal in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is door het strakke contourenbeleid weinig ruimte voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. De oplossing ligt in een duurzaam meervoudig ruimtegebruik waar scheiding en verweving op uiteenlopende schaalniveaus samengaan.

(ACCANTO)

In het landelijk gebied ligt de uitdaging van efficiënt ruimtegebruik vooral in het intensiveren of efficiënter inrichten van kleinere of grotere gebieden en percelen. Het combineren van functies op een bepaald gebied heeft nog meer voordelen dan het oplossen van ruimtegebrek. Zo kunnen functies die met elkaar gecombineerd worden de kwaliteit van elkaar verhogen. Een voorbeeld hiervan is het verweven van voorzieningen en woningen. Wonen en water kan gecombineerd worden in de vorm van steigereilanden. De aanwezigheid van de ene functie verhoogt in dit geval de kwaliteit van het andere.

Andere voordelen zijn beperking van mobiliteitsbehoeften, openbaarheid in woonomgevingen en vergroting levendigheid in een woongebied.

(S3 rapport Management & Stedebouw Den Bosch)

8. Kansenkaart

De kansenkaart wordt nu per thema ingevuld. Deze thema's zijn geïntroduceerd in de voorgaande hoofdstukken en worden nu concreet ingevuld naar de gebiedsspecifieke situatie in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. De verschillende thema's worden beschreven in de volgorde waarin ze in hoofdstuk 7 aan de orde zijn gekomen. De opbouw van de kansenkaart loopt parallel met de onderwerping van hoofdstuk 7.

8.1 Streekontwikkeling

Het unieke landschap van de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden wordt gedragen door een structuur van rivieren, dijken, waterlopen, polders, kades, stroomruggen, donken en tiendwegen.
(Gebiedsvisie Alblasserwaard Vijfheerenlanden)

De streek wordt gekenmerkt door een zeer open landschap met uitgestrekte polders. Dit maakt de streek herkenbaar en begrijpelijk. Dit draagt de identiteit van de streek. Hierdoor voelen de mensen zich thuis in het gebied. Het behouden van deze herkenbaarheid van de streek moet voorop staan bij de streekontwikkeling.

Hierin is het belangrijk te kiezen voor 'behoud door ontwikkelen' in plaats van 'ontwikkelen door behoud'. Door participatie van de leefomgeving en de streek te ontwikkelen naar de beleving onder de bewoners blijft de streek zich positief ontwikkelen tot een herkenbare omgeving. In de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden zijn verschillende bewonersorganisaties aanwezig. Dit vormt de basis voor een gezamenlijke interactieve streekontwikkeling. De opgave is om hier optimaal gebruik van te maken.
(Kenniscentrum voor Bevolkingsdaling en beleid, 2009)

Het behoud van jongeren is belangrijk voor een vitale en ontwikkelde streek. Op dit moment is er weinig bekend over de beweegredenen van jongeren die wel of niet de streek verlaten. Daarbij komt dat hier per gemeente verschillende factoren spelen. Een eerste stap hierin is de beweegredenen van jongeren die de streek verlaten nauwkeuriger te achterhalen. De belangrijkste reden om de streek te verlaten is dat er elders meer mogelijkheden liggen op de arbeid- en woningmarkt. Door dit goed en gedetailleerd in kaart te krijgen is het mogelijk om de benodigde maatregelen hiertegen te treffen. De uitdaging ligt voor de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden in het realiseren van faciliteiten die jongeren aantrekken en die passen binnen de regio. Deze vorm van geschikte streekontwikkeling gericht op jongeren kan bestaan uit bijvoorbeeld recreatievelden in de streek. Een openbaar grasveld met daarin twee doeltjes of veldjes met bankjes kunnen hier voorbeelden van zijn.
(Kenniscentrum voor Bevolkingsdaling en beleid, 2009)

8.2 Voorzieningenniveau

De plaatselijke voorzieningen zijn de dragers van de lokale economie. Een dynamische regio heeft dan ook voorzieningen als bijvoorbeeld een bakker, supermarkt, café etc. nodig. Belangrijk is dus dat deze voorzieningen in de toekomst niet verdwijnen uit de streek. Om het minimum te behouden is multifunctioneel gebruik (zie paragraaf 8.5) en een concentratie van voorzieningen belangrijk; dit kan dienen als basis voor verdere ontwikkelingen van de voorzieningen en leefbaarheid in de streek.

Door middel van concentratie ontstaat een soort centrum van waaruit de handel met de omgeving zich kan afspelen. Wanneer voorzieningen zich in elkaars nabijheid vestigen profiteren ze in een bepaalde mate van elkaars aanwezigheid. Samen staan we sterker. Een concentratie van voorzieningen heeft dan ook een grotere reikwijdte dan een enkel bedrijfje. Hoe groter de kwantiteit aan voorzieningen des te groter is het afzetgebied hiervan. Voor een leefbare streek leveren een aantal kernen met voorzieningen dan ook een veel grotere bijdrage dan een aantal enkele verspreide voorzieningen.
(Eeuw van de stad; Archives no. 17)

Door onderlinge afstemming van het detailhandelsbeleid door gemeenten zijn de mogelijkheden groter om voor de regio als geheel een relatief hoogwaardig winkelbestand te behouden.
(NVM Visiedocument Krimp)

8.3 Beleidscontext en woningmarkt

De contouren om de bebouwde kernen in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden liggen zeer strak. Enerzijds beschermt dit beleid het karakteristieke landschap maar anderzijds beperkt dit de mogelijkheid tot ontwikkeling van de streek. Nieuwe bouwplannen zijn alleen toegestaan onder de gebieden die aangeduid zijn als 'nog te ontwikkelen'. In de analyse van hoofdstuk 7 is al naar voren gekomen dat deze 'nog te ontwikkelen' gebieden zeer schaars zijn in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden.

De beste oplossing hiervoor is de ruimte anders inrichten, meervoudig ruimtegebruik wordt dan een essentieel begrip. Dit komt verder in dit hoofdstuk nog aan de orde. De andere oplossing is een herindeling van de contouren.

De vraag is in hoeverre een versoepeling van de rode contouren het natuurlandschap van de regio in gevaar brengt. Op een aantal locaties zal dit effect nihil zijn. Bijvoorbeeld aan de rand van de woonkernen biedt een lichte versoepeling van de contouren nieuwe mogelijkheden voor duurzame ontwikkelingen zonder dat dit nadelige effecten hoeft te hebben op het landschap.

Door het flexibiliseren van (vigerende) plannen ontstaan er kansen en mogelijkheden voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Er zijn dorpen waar een onverkoopbaar pand met een winkelbestemming niet kan worden verkocht om gebruikt te worden voor andere vormen van bedrijvigheid of woningdoeleinden. Vooral in kleine kernen is er weinig ruimte voor kleinschalige bedrijvigheid.

Op de woningmarkt is het belangrijk dat er bestuurlijke afstemming is tussen alle partijen binnen de gemeenten in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. Door afstemming wordt voorkomen dat gemeenten elkaar gaan beconcurreren. Concurrentie levert per saldo niets op en leidt waarschijnlijk alleen maar tot problemen als leegstand en verloedering. Met concurrentie wordt het probleem uitsluitend verplaatst binnen de regio, en niet opgelost. Dit geldt overigens niet alleen voor de woningmarkt maar voor alle sectoren (zie meervoudig ruimtegebruik). Maar juist op gebied van samenwerking liggen veel kansen voor regionale streekontwikkelingen.

(Digitaal Basisboek Bevolkingsdaling)

Ruimte, rust en de kenmerkende Hollandse landschappen zijn de eigenschappen van de streek. Voor velen zijn dit pullfactoren om in de streek te wonen. Dit zijn gewaardeerde kenmerken van de woonomgeving.

Door een gunstige prijs-kwaliteitverhouding ligt in de regio's met bevolkingsdaling een grondgebonden woning met een tuin nog binnen handbereik, soms zelfs voor starters. Waar dit niet het geval is, is het een aanbeveling om dit wel voor starters geschikt te maken. Op die manier wordt de potentiële doelgroep sterk vergroot en is het voor meer mensen mogelijk om naar de regio te verhuizen.

(NVM over bevolkingskrimp, Visiedocument Krimp)

8.4 Bereikbaarheid

Voor ontwikkeling van de streek is het belangrijk dat deze bereikbaar is. Zowel per auto, fiets of openbaar vervoer moet de bereikbaar zijn. Tegelijkertijd spelen hier ook andere belangen. De Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is een landelijke regio die bekend is vanwege haar uitgestrekte polderlandschap. Deze verre zichtlijnen zijn dan ook dragers van het landschap en dienen zo weinig mogelijk onderbroken te worden.

In het rapport *Welvaart en Leefomgeving, Een scenariostudie voor Nederland in 2040* (september 2006, CPB, MNP, RPB) wordt nadrukkelijk gewezen op het gevaar voor overinvestering. In de onderzoeksregio is dit ook het motto voor toekomstontwikkelingen. De dorpen en woonkernen in de regio moeten bereikbaar zijn zonder dat er sprake is van een overkill aan lokale wegen die versnippering van de landschapsstructuren teweeg brengen.
(*Rapport Welvaart en Leefomgeving CPB*)

Een mooi voorbeeld van de kansen op dit gebied is het dorp Ameide. Ameide bestaat uit een levendig centrum dat op dit moment⁴ geheel gerenoveerd wordt.

Daarnaast is er aan de randen van het dorp nieuw woonaanbod gerealiseerd. De condities zijn in Ameide uitstekend voor een topdorp.

Het knelpunt is dat Ameide ver verwijderd ligt van een doorgaande provinciale verkeersader (zie afbeelding 4.8). Ameide ligt in de gemeente Zederik aan de rivier de Lek. Een betere bereikbaarheid zou het groeipotentieel van Ameide flink doen toenemen. De vraag is, in hoeverre dit voor de bewoners wenselijk is en deze gesteld zijn op de afgelegen ligging.

De nadruk ligt in dit verhaal op het autoverkeer. Ondertussen neemt de bereikbaarheid ook enorm toe bij betere openbaar vervoersvoorzieningen. Twee voorwaarden waar aan voldaan moet worden voor een goede doorsluiting van de streek per bus zijn:

- een regelmatige frequentie
- een begin- en eindpunt in een stedelijke kern

Wanneer aan deze twee voorwaarden wordt voldaan biedt het openbaar vervoer uitstekende kansen voor een goede ontsluiting van de regio. Op dit moment is Arriva buslijn 90 (zie afbeelding 8.1) tussen

Rotterdam Zuidplein en Utrecht jaarbeurs de doorgaande buslijn door de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden. Door het uitbreiden van het buurtbussennetwerk kunnen de kleine kernen beter bediend worden. Terwijl een sneldienst het mogelijk maakt om sneller tussen de dorpen in de buurt en de steden in de regio te reizen.

Door betere verbindingen kan het bovendien voor forensen aantrekkelijk worden om in een regio met bevolkingsdaling te wonen.

(*NVM Visiedocument Krimp*)

Afb. 8.1: Buslijn 90 rijdt dwars door de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden

⁴ April 2010

8.5 Een multifunctionele omgeving

Toekomstscenario's die krimp voorspellen vragen om een andere manier van denken en handelen. Juist daardoor ontstaan er ook nieuwe inzichten en kansen die recombinate van nieuwe functies mogelijk maken. Dat wil zeggen dat de oplossing vanuit verschillende beleidsterreinen wordt aangedragen. Het integraal denken én handelen biedt nieuwe kansen voor de streek. 'De nieuwe groei heet krimp' is hier meer van toepassing dan ooit. Meervoudig ruimtegebruik is het sleutelwoord bij deze integrale aanpak.

(Digitaal Basisboek Bevolkingsdaling)

In de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden liggen tal van kansen die ontstaan bij het effectiever inrichten van de ruimte. Meervoudig ruimtegebruik in het landelijk gebied richt zich vooral op een combinatie van landbouw, natuur, recreatie en waterfuncties. Belangrijk is afstemming van de verschillende activiteiten. De grootste valkuil voor meervoudig ruimtegebruik is gebrek aan afstemming tussen de verschillende betrokkenen en activiteiten. Wanneer iedereen blijft vasthouden aan eigen belangen ontstaat een botsing waarin de winst van de één verlies voor de ander betekent. Bijvoorbeeld natuurareaal ten koste van landbouw of wonen ten koste van natuurareaal.

(Meervoudig duurzaam landgebruik in het landelijk gebied, H. de Graaf e.a., Leiden Universiteit)

Dit is geen makkelijke opgave. Elke functiegebruiker stelt zijn eigen eisen. Bijvoorbeeld: in de landbouw bestaan minder strenge nitraatnormen voor het grondwater dan voor natuurbeschermers acceptabel is. Dergelijke situaties zijn te voorkomen als verschillende vormen van landgebruik kunnen worden gecombineerd. Dat dwingt zoeken naar een niveau van de milieukwaliteit die voor alle gebruikers acceptabel is.

(Meervoudig duurzaam landgebruik in het landelijk gebied, H. de Graaf e.a., Leiden Universiteit)

Er liggen vele mogelijkheden voor meervoudigheid in de streek die het probleem van ruimtegebrek kunnen oplossen. Wanneer verschillende functies bij elkaar worden geplaatst profiteren ze van elkaar en ontstaat een levendige dynamische streek. Op deze manier ontstaat een 'win-win' situatie. Functiecombinatie is een oplossing voor ruimtegebrek en heeft een positieve uitwerking op de streek.

Eén van de opgaven voor meervoudigheid die in de streek ligt is de diversificatie op boerderijen. Boerderijen zijn zeer geschikt voor meervoudigheid. De functie landbouw kan uitstekend functioneren in combinatie met bedrijvigheid en recreatie.

Langs boerderijen kunnen wandelroutes uitgezet worden. Zo wordt de interactie met de omgeving gestimuleerd. Daarnaast worden recreanten in de gelegenheid gesteld om boerenproducten te kopen, wat de opbrengst op de boerderij ten goede komt. En daarmee kan weer in de boerderij geïnvesteerd worden, doel is om op deze manier in een positieve spiraal terecht te komen.

Bovenetages of leegstaande schuren op een boeren erf kunnen voor bedrijfsdoeleinden gebruikt worden. Deze locatie is bijvoorbeeld zeer geschikt om te verhuren aan éénmansbedrijfjes. Ook dit werkt zeer positief voor de lokale economie.

De grote periode van ruilverkaveling en landherinrichting ligt inmiddels achter ons. Het gaat hier om een betere verdeling van de gronden door ruiling van uit één liggende kleine stukken grond. Op kleine schaal kan dit nog wel effectief zijn voor specifieke doeleinden. Dit kan het best door de betrokkenen zelf besproken worden en valt aan te bevelen wanneer het voor alle betrokkenen een positief effect heeft.

Niet alleen boerderijen zijn geschikt voor een multifunctionele toepassing. Ook andere panden kunnen door herstructurering zodanig ingericht worden. Leegstand op grote schaal komt in de streek niet voor, maar er zijn wel plekken te vinden waar panden leeg staan. Bijvoorbeeld aan het Fortyunplein in Groot-Ammers of het vervallen pand van de voormalige timmerfabriek in Streefkerk. Deze op zichzelf staande locaties bieden een ideale mogelijkheid voor duurzame herstructurering. Het combineren van bijvoorbeeld meerdere woningen in één pand of een combinatie van bedrijfsvoering met wonen biedt een mogelijkheid voor het tegengaan van de leegstand.

(Het Kontakt)

Een andere vorm van multifunctioneel ruimtegebruik ontstaat door herinrichting van een stuk grond. Wanneer bepaalde stukken grond niet meer functioneel zijn of de bestemming achterhaald is, biedt herinrichting of herbestemming een effectief middel. In het geval van herbestemmen is vaak sloop van het oude bouwwerk noodzakelijk. Bij herinrichting is dit meestal niet het geval. Sloop van oude, niet rendabele bouwwerken biedt nieuwe kansen om deze ruimte op een hoogwaardige kwalitatieve manier herin te richten. Herbestemming of herinrichting kan regelmatig nodig zijn om in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen. Bijvoorbeeld: een niet rendabel, vervallen woning of boerderij wordt gerenoveerd en kan daarmee nieuwe klanten trekken.

(Digitaal Basisboek bevolkingsdaling)

Een laatste invulling van meervoudig ruimtegebruik is een meer alternatief voorbeeld van functieverweving. Al zijn er wel de nodige studies naar verricht. Het gaat om drijvende mobiele voorzieningen. De studie hiernaar is in het najaar van 2009 beloond met de Zuid-Holland prijs uitgereikt door oud VROM minister Dekker

(Waterarchitect)

De drijvende mobiele voorzieningen dienen als remedie voor de wegtrekkende bedrijvigheid uit de krimpregio's. De drijvende voorzieningen drijven letterlijk op de waterwegen die hiervoor een uitstekende gelegenheid bieden in de streek. Het plan komt er kort op neer om voorzieningen mobiel te maken. Voorbeelden zijn een drijvend bank/postkantoor, winkel of restaurant. Deze varen elke dag naar een ander dorp.

(Waterarchitect)

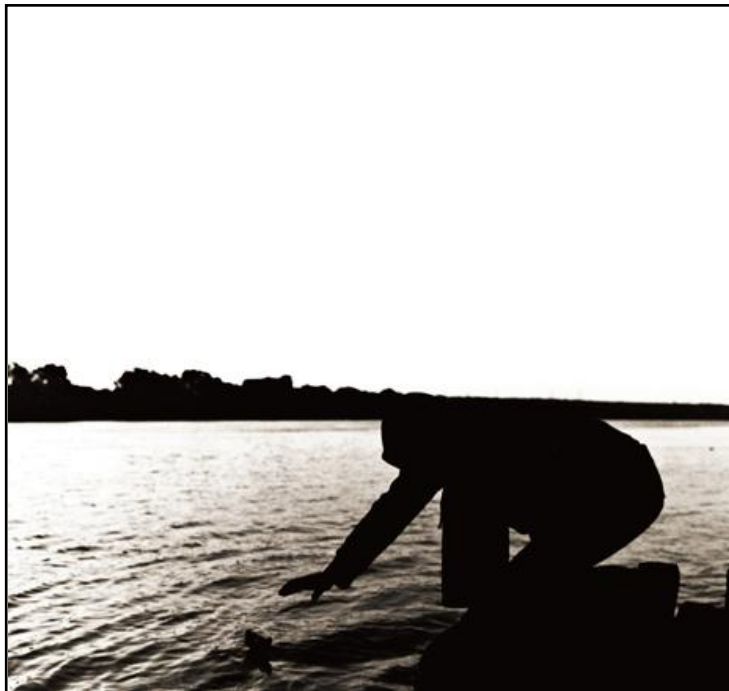
Dit concept kan ook als basis dienen voor toepassingen in de streek. Bijvoorbeeld mobiele diensten per bus in regio's die per water niet bereikbaar zijn. In de gemeente Graafstroom bijvoorbeeld moet naar toepassingen over de weg gezocht worden. Mobiele voorzieningen hebben als voordeel dat ze een groter gebied kunnen ontsluiten en daarmee ook afgelegen regio's kunnen bereiken. Mobiele diensten bieden een alternatieve invulling van multifunctioneel ruimtegebruik en is een kans om leefbaarheid in de regio te brengen.

Kort samengevat biedt meervoudigheid veel kansen maar vergt een goede organisatie en samenwerking om kans van slagen te hebben. Om meervoudigheid op langere termijn succesvol te maken is een goede organisatie noodzakelijk, dit toekomstaspect wordt in het laatste hoofdstuk beschreven.

8.6 Samenvatting

Een topdorp is een dorp met een hoge dynamiek. Dit zijn dorpen met een hoge leefbaarheid en vitaliteit waar het plezierig wonen is. In de volgende tabel worden de aangedragen kansen uit de voorgaande hoofdstukken samengevat onder elkaar gezet.

Thema	Doel
Streekontwikkeling	Het behouden van de herkenbaarheid van de streek
Toerisme	Karakteristieke Hollandse landschap benutten voor toeristische doeleinden Landschappelijk verantwoorde recreatie
Contourenbeleid	Duurzame, verantwoorde inrichting van de 'nog te ontwikkelen gebieden' Op een aantal locaties een lichte versoepeling contourenbeleid voor verantwoorde ruimtelijke ontwikkelingen
Woningmarkt	Woningen met een prijs-kwaliteit verhouding realiseren die voor starters op de woningmarkt haalbaar zijn
Voorzieningen	Concentratie van bedrijven en voorzieningen Onderlinge afstemming detailhandel
Meervoudig Ruimtegebruik	Intensiever en/of effectiever inrichten van matig benutte gebieden of percelen Verweven van verschillende functies op hetzelfde oppervlak Diversificatie op boerderijen, boerenpanden of erven
Communicatie	Interactieve participatie met bewoners stimuleren ⁵

⁵ Dit wordt in hoofdstuk 9 en 11 nog verder uitgewerkt.

9. Toekomstvisie

In het laatste deel staat de toekomstvisie centraal. De toekomstvisie beschrijft de duurzaamheid van de kansenkaart. De vraag die als leidraad dient voor dit onderdeel is:

“Op welke manier kan er voor gezorgd worden dat de aangedragen kansenkaart ook in de toekomst leefbare woonkernen en nieuwe kansen realiseert; en hoe kunnen de (lokale) overheden hiertoe bijdragen in het vervolgtraject?”

Met andere woorden; ‘hoe kan de dynamiek in de dorpen op langere termijn gegarandeerd blijven’?

Een begrip wat centraal staat in de toekomstige kwaliteitsgarantie is de *toekomstwaarde*. Bij de toekomstwaarde gaat om de vraag “is de omgeving aan te passen is aan veranderende situaties, en blijft het op termijn goed te onderhouden”?

De toekomstwaarde valt op de volgende manier te bepalen:

Toekomstwaarde = *duurzaamheid* + *aanpasbaarheid* + *beheerbaarheid*

Een duurzaam karakter ontstaat wanneer er sprake is van een verantwoorde, op de toekomst gerichte ontwikkeling. De streek moet in de behoeften van toekomstige generaties voorzien. Dat betekent dat flexibel ingespeeld kan worden op toekomstige wensen en behoeften. Voor de realisatie zijn de aanpasbaarheid en beheerbaarheid van belang. In dit licht is het belangrijk om de juiste woningen te realiseren voor starters op de woningmarkt.

De *aanpasbaarheid* sluit direct aan op de duurzaamheid. Dit geeft namelijk de mate aan waarin noodzakelijke veranderingen gerealiseerd kunnen worden. Dus in welke mate flexibel gebruik mogelijk is. Concreet komt dit er op neer dat als er bijvoorbeeld een herbestemming plaats moet vinden omdat de oude bestemming niet meer voldoet aan de omgevingseisen, in hoeverre dit mogelijk is. Als er bijvoorbeeld juridische belemmeringen zijn of financieel geen middelen hiervoor beschikbaar zijn is de aanpasbaarheid laag.
(*Werkbank Habiforum*)

Voorals duurzaamheid is een belangrijk aspect in de toekomstvisie van de streek. De aanpasbaarheid en *beheerbaarheid* zijn vooral de mate en middelen om dit te realiseren. Hierin is het belangrijk om de economie een impuls te geven op een milieuvriendelijke wijze. Dit gecombineerd met het eerder beschreven meervoudig ruimtegebruik gaat het om een combinatie van de verschillende sectoren met groene functies.

(*The Encyclopedia of Sustainability*)

Een ander belangrijk aspect voor een hoge toekomstwaarde is draagvlak creëren. Door interactie met actoren en belanghebbenden bij nieuwe (ruimtelijke) streekontwikkelingen ontstaat er begrip en draagvlak. Er zijn vele manieren mogelijk om actoren bij het proces te betrekken. Bijvoorbeeld kan dit door middel van voorlichtingsavonden of speciale avonden over meervoudig ruimtegebruik.

Een hele belangrijke eis hierbij is dat alle betrokkenen in een zo vroeg mogelijk stadium in de planvorming worden betrokken om belangenconflicten in een (te) laat stadium van de planvorming te voorkomen. Daarnaast zal blijken of er een werkelijk een blijvend perspectief is voor alle betrokkenen.

De visies van de betrokkenen op het veranderingsproces hangen nauw samen met hun eigen belangen. Er ontstaat pas ruimte voor veranderingen in die visie wanneer wederzijdse belangen worden erkend en serieus genomen. Door deze fase in een vroeg stadium te plaatsen hoeft dit in de loop van het proces geen knelpunt meer te zijn.

(*Basisboek communicatie en verandering*)

Voor een succesvol verloop is het nodig dat de informatievoorziening wordt gevoed met *informatie over de kansen* om de behoeften van vandaag en morgen te bevredigen. Nieuwe kansen zichtbaar maken is hier de uitdaging. Dat begint met de veronderstelling dat alle knelpunten voor een duurzaam landgebruik zijn opgelost

(*Pezzey, 1992; De Graaf et al., 1999*).

Er zijn dus een aantal belangrijke redenen om in een vroeg stadium van een gebiedsontwikkeling de partijen te voorzien van informatie over ontwikkelingskansen. Op die manier kan men gemakkelijker komen tot een gezamenlijke aanpak. Maar ook is belangrijk om de informatievoorziening niet vanuit één richting te laten lopen. Effectieve interactie ontstaat wanneer er van beide kanten wordt gecommuniceerd. Het draagvlak wordt vergroot als er wordt geluisterd naar initiatieven die vanuit de bewoners of bewonersorganisaties zelf komen. Wanneer bewoners hun eigen initiatieven in de streek tot uiting zien komen, zal de binding met, en de trots voor, de eigen leefomgeving toenemen.

Ten slotte is de manier van benaderen ook doorslaggevend voor succes. Vanaf 1 januari 2013 fuseren de gemeenten Graafstroom, Liesveld en Nieuw-Lekkerland. Door deze gemeentelijke herindeling zullen diverse cijfers weer in een ander perspectief komen te staan. Het is alleen een grote valkuil om dit gebied dan ook als één grote regio te benaderen. Kleine kernen zullen ook in de toekomst als zodanig benaderd moeten worden. Op dit lokale niveau kunnen de kansen in de streek het best benut worden. Ondanks deze gemeentelijke herindeling zal de ontwikkeling in bijvoorbeeld Brandwijk gericht zijn op dit dorp en in overeenstemming met de bewoners gebeuren. Daarmee heb je in de gemeente verschillende vormen van benadering nodig omdat de kernontwikkeling in bijvoorbeeld Groot-Ammers weer anders is dan in Brandwijk. Een dorpsgerichte benadering moet dus ook binnen de afzonderlijke gemeenten centraal staan.

10. Conclusie

De hoofdvraag bij dit onderzoek is:

“Welke kansen en mogelijkheden liggen er voor verbetering van de leefbaarheid binnen de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden waardoor de ontwikkeling van krimpdorpen tot topdorpen ingezet kan worden?”

In de resultatenhoofdstukken is deze hoofdvraag in twee stappen beantwoord. In het eerste gedeelte is onderzoek gedaan naar de vorm en mate van krimp. Daarnaast is gekeken hoe de situatie in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden zich nationaal gezien verhoudt.

Hieronder worden puntsgewijs de conclusies gepresenteerd uit het eerste deel van de onderzoeksresultaten. Deze resultaten vormen de basis voor de handleiding voor de topdorpen in het tweede deel van het verslag.

- Op nationale schaal komt krimp vooral voor in de perifere gebieden. Het sterkst manifesteert krimp zich in Zuid-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en Noordoost-Groningen. Oorzaken zijn een lage geboortecijfer en een hoge sterfte die samenhangt met een vergrijsde bevolking. Dit in combinatie met een uitstroom van verhuizers in de richting van de westelijke provincies of het buitenland.

- In de afgelopen twee decennia is het inwoneraantal van Alblasserdam, Giessenlanden, Hardinxveld-Giessendam, Nieuw-Lekkerland, Papendrecht en Gorinchem gestegen. In Graafstroom, Liesveld, Sliedrecht, Leerdam, Vianen en Zederik is dit ongeveer gelijk gebleven. De bevolkingskrimp heeft zich nog nergens in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden al gemanifesteerd.

- Prognoses geven een beeld van de toekomstige bevolkingsontwikkeling. Die zijn essentieel om in te kunnen spelen op toekomstige ontwikkelingen. Naar 2025 toe stijgt het inwonersaantal van Alblasserdam, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Liesveld en Gorinchem. In Leerdam, Papendrecht en Sliedrecht treden nauwelijks veranderingen op. In Nieuw-Lekkerland, Giessenlanden, Graafstroom, Vianen en Zederik treedt een bevolkingskrimp op naar 2025 toe.

- In de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden daalt het aantal huishoudens in Graafstroom naar 2025 ongeveer 10%. In vergelijking met krimpregio's als Groningen en Limburg is dit relatief weinig, daar daalt het aantal huishoudens met 25%. In de overige gemeenten in de Alblasserwaard - Vijfheerenlanden is een minimale of lichte stijging van het aantal huishoudens.

- De leeftijdscategorie waaruit vooral mensen uit Graafstroom vertrekken zijn de 30 tot 44 jarigen. Opvallend is dat vooral twintigers nauwelijks wegtrekken. Er is dus een zekere binding die zelfstandigen met de gemeente hebben. Waar mogelijk blijven starters op de arbeid- en woningmarkt binnen de gemeente. Wanneer er een gezin gesticht wordt of promotie op de arbeidsmarkt is zoekt men naar mogelijkheden die niet in de eigen gemeente liggen.

- In Graafstroom dalen de bevolking- en huishoudens niet spectaculair snel. Daarnaast willen in de leeftijdscategorie 20-30 jaar veel bewoners in de regio blijven. Door deze twee trends is er geen sprake van verloedering en leegstand in de streek zoals dat in Zuid-Limburg wel te herkennen is.

Een bevolkingsdaling hoeft maar een beperkte invloed op ruimtelijke ontwikkelingen te hebben. Het is zaak om de koppeling tussen bevolkingscijfers en topdorpen tot op zekere hoogte los van elkaar te zien. Voor een topdorp is het veel relevanter dat het welzijn hoog is en dat een hoge dynamiek is. Dit is belangrijker dan een procent meer of minder inwoners. De fixatie op de demografische aspecten wordt in het krimpverhaal dus overschat. Hieronder volgen de conclusies die verband houden met andere sectoren die de leefbaarheid in de streek beïnvloeden.

- Het landschap van het onderzoeksgebied bestaat uit structuur van rivieren, dijken, waterlopen, polders, kades, stroomruggen, donken en tiendwegen. Zij dragen het karakteristieke landschap. Om deze kwaliteiten en waarden te behouden zijn er rond de bebouwde gebieden rode contouren getrokken. Deze bestaan uit "ontwikkeld gebied" en "nog te ontwikkelen gebied". Hier is nieuwbouw of herstructurering toegestaan. Om de rode contouren liggen de groene contouren waarin bouwen niet is toegestaan. Hiermee wordt het landschap beschermd. In het projectgebied liggen de contouren heel strak om de bebouwde kernen heen waardoor er nauwelijks ruimte is voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

- Voor dynamische dorpen is het belangrijk dat ze bereikbaar zijn. De afstand tot een op- en afrit naar een doorgaande verkeersader is hiervoor een belangrijke indicatie. De maximale afstand hiertoe zou niet meer dan 3 á 4 kilometer moeten bedragen. In Graafstroom liggen de meeste dorpen binnen respectabele afstand, alleen Brandwijk en Molenaarsgraaf liggen 3,5 kilometer van de provinciale weg. Binnen het onderzoeksgebied is alleen voor Ameide de bereikbaarheid serieus in het geding; 7,5 kilometer van de provinciale weg. Voor Ameide ligt er in de toekomst op dit punt een belangrijke uitdaging.

- De bedrijvigheid is een belangrijke parameter voor streekontwikkeling. De meest aanwezige economische activiteiten betreffen de landbouw, detailhandel en de dienstverlening. De laatste jaren is het aandeel landbouw licht afgenomen waardoor de focus ook meer op andere bedrijvsvormen komt te liggen.

Het doel van dit onderzoek is om een handleiding voor de ontwikkeling van topdorpen te creëren. Dit resulteert in een gebiedsgerichte kansenkaart. Hieronder worden puntsgewijs de belangrijkste conclusies uit deze kansenkaart gepresenteerd.

- De unieke combinatie van uitgestrekte polders, molens, boerderijen en koeien maken het gebied uiterst geschikt voor landschapsgericht toerisme. Gebiedsvriendelijke vormen van toerisme, recreatie en ontspanning stimuleert de interactie tussen bewoner, gebruiker en omgeving.

- Een concentratie van voorzieningen. Wanneer voorzieningen zich bij elkaar vestigen profiteren ze van elkaar. Zowel de afzetmarkt en de reikwijdte wordt dan vergroot.

- Om starters op de woningmarkt te behouden moet niet de kwantiteit van woningen centraal staan. Het gaat om het creëren van juiste woningen. Voor starters gaat het hoofdzakelijk om betaalbare woningen geschikt voor één of twee personen. Een middel om dit te kunnen realiseren is herstructurering.

- De strakke contouren grenzen maken nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in de streek bijna onmogelijk. Een lichte versoepeling van het strakke contourenregime maakt tal van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk die de dynamiek in de streek kunnen verhogen zonder dat het landschap in gevaar komt.

- Binnen de huidige contouren is het belangrijk de 'nog te ontwikkelen ruimte' duurzaam in te richten. Dat wil zeggen met oog op de langere termijn.

- De belangrijkste uitdaging voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen ligt op gebied van meervoudig ruimtegebruik. Dit brengt vele nieuwe kansen en mogelijkheden zonder dat het ruimtebeslag toeneemt. De valkuil bij meervoudig ruimtegebruik is onregelmatige afstemming en onvolledige communicatie tussen alle partijen. Essentieel is dus een afstemming tussen de verschillende terreinen. Meervoudig ruimtegebruik in het landelijk gebied richt zich vooral op een combinatie van landbouw, natuur, recreatie en waterfuncties. Met een multifunctionele inrichting ontstaat een 'win-win' situatie en is de oplossing voor ruimtegebrek en heeft een positieve uitwerking op de streek.

Om de kansenkaart in de toekomst actueel te houden en een zo goed mogelijk resultaat te bewerkstelligen moet duurzaamheid centraal staan bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en processen. Daarnaast moeten in het planvormingsproces betrokkenen vanaf het begin erbij betrokken worden, op die manier kunnen problemen in een later stadium voorkomen worden.

11. Aanbevelingen

De resultaten uit dit onderzoek leveren een aantal aanbevelingen op. De aanbevelingen zijn onderverdeeld in aanbevelingen die voortkomen uit het achtergrondonderzoek, aanbevelingen die rechtstreeks komen uit de kanskaart, en aanbevelingen die samenhangen met de gepresenteerde kanskaart.

Aanbevelingen uit het achtergrondonderzoek

Veelal wordt aangenomen dat een afnemend inwonersaantal een negatieve invloed heeft op ruimtelijke ontwikkelingen. Maar er zijn meerdere aspecten die belangrijk zijn of op zijn minst ook invloed hebben op ruimtelijke ontwikkelingen. Het is dus zaak om bij dalende bevolkingscijfers niet direct alle alarmbellen te laten rinkelen. Belangrijk is een analyse van de welvaartontwikkeling en (veranderingen in) het gedrag van burgers en bedrijven te maken. Het is de taak om aan de hand hiervan de kwaliteit van de leefomgeving te stimuleren. Dit kan tot op zekere hoogte los gezien van de demografische ontwikkelingen worden.

Een van de aanbevelingen die resulteert uit de inventarisatiefase is dan ook om de fixatie op de demografische aspecten niet te laten domineren. De koppeling tussen streekontwikkeling en bewonersaantallen moet tot op zekere hoogte losgelaten worden. Door het investeren in de streek ontstaat er vanzelf een positieve uitwerking op de leefbaarheid en de dynamiek in de regio. De demografische aspecten moeten worden veranderd van oorzaak in gevolg.

Doel van topdorpen is het realiseren van leefbare woonkernen met een hoge dynamiek. Het kan zijn dat met een iets lager inwoneraantal dit juist gerealiseerd kan worden omdat er dan meer mogelijkheden worden geboden aan herstructurering en nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Met andere woorden de ontwikkeling van topdorpen moet centraal staan.

Inhoudelijk komt daar bij dat alleen in Graafstroom de komende jaren de bevolking meer dan 5% daalt. Zeker in het licht van het voorgaande is dit nog geen alarmerend aantal. Doel is dus om het krampachtige vasthouden aan deze cijfers wat meer los te laten en te investeren in duurzame streekontwikkeling. Ook in de gemeenten die te maken hebben met gelijkblijvende of stijgende bevolkingsaantallen is dit een aanbeveling omdat dit op langere termijn alleen maar een goede uitwerking op de streek kan hebben.

Aanbevelingen uit de kanskaart

De kanskaart zelf fungeert op zichzelf als een grote aanbeveling. Dit raamwerk heeft tot doel de vitaliteit in de regio een impuls te geven. Ook de toekomstvisie dient zelf al als aanbeveling om de kanskaart in de toekomst functioneel te houden. Meervoudig en duurzaam ruimtegebruik speelt hier een grote rol in. Uitdaging hierbij is om de valkuilen die schuilen bij meervoudigheid te erkennen en deze te omzeilen. (zie hoofdstuk 8.5)

Daarnaast is het verder kijken dan de huidige ontwikkelingen sterk aan te bevelen. Om starters in de toekomst ook in de streek te behouden, en de binding met de leefomgeving te versterken moet ervoor gezorgd worden dat de condities hiervoor aanwezig zijn. Vooral op gebied van woningbouw is dit een heel belangrijk punt. Aan dure twee onder één kap woningen is weinig behoefte terwijl goedkopere starterwoningen de mogelijkheid bieden aan jongere mensen om zich in de streek zelf te ontwikkelen.

Overige aanbevelingen

De communicatie is op lokale schaal een heel belangrijk aspect voor het succes van ruimtelijke ontwikkelingen in de streek. Dit sluit direct aan op het verhaal over het omzeilen van de valkuilen bij meervoudig ruimtegebruik uit de vorige alinea. Voor bestuurders en beheerders in de streek is het belangrijk om podia te creëren waarop belanghebbenden en belangstellenden hun visie voor de streek kunnen uiten.

De nadruk ligt vaak op de communicatie vanuit bestuurlijk oogpunt naar de betrokken partijen in de dorpen. Het is heel belangrijk dat de *top-down* vorm van communiceren soepel verloopt. Maar om juist de interactie van betrokkenen en de omgeving te stimuleren is het belangrijk dat initiatieven vanuit de dorpen zelf worden genomen. De *bottom-up* communicatie moest gestimuleerd worden. Een belangrijke aanbeveling is dan ook om dorpsbewoners uit te dagen of op een bepaalde manier te verplichten om zich uit te spreken over de eigen streek.

Dit betekent dat de hoogste mate van interactiviteit centraal moet staan. Dit is de zogenaamde *faciliterende stijl*. Dat wil zeggen dat participanten worden ondersteund zelf initiatieven te nemen. Men bevindt zich dan op de hoogste trede van de participatieladder. De mate van interactiviteit is dan op zijn sterkst en de kans op consensusvorming het grootst. Door te streven naar gezamenlijke ontwikkeling is de kans dat een ontwerp of proces door alle partijen gedragen wordt het grootst. (*Basisboek communicatie en verandering*)

Dat heeft als bijkomend voordeel dat het trots van de streek ook zal toenemen. Wanneer bewoners hun eigen initiatieven beloond zien worden in de streekontwikkeling zal dit de binding die bewoners met hun eigen leefomgeving hebben alleen maar ten goede komen. De aanbeveling zit hem er dus niet alleen in dat initiatieven vanuit bewoners gestimuleerd moeten worden, maar ook dat er voldoende mogelijkheden en podia zijn om deze initiatieven te realiseren.

Het uiteindelijke doel is om in een positieve spiraal terecht te komen. Het ene initiatief leidt er toe dat er nieuwe en andere ideeën ontstaan, die allemaal hun steentje bijdragen aan de ontwikkeling van *topdorpen*. In de realisatie van topdorpen moet tevens het besef bestaan dat *topdorpen* nooit af zijn. Stilstand is achteruitgang, zeker als het om hoogwaardige kwalitatieve dorpen gaat. De dynamiek in de dorpen (zie hoofdstuk 7) moet voortdurend gestimuleerd worden. Daarin moeten de dorpen ook als zodanig en afzonderlijk benadrukt worden. De eigen dorpsidentiteit moet benadrukt worden en vanuit dat oogpunt initiatieven gestart, gestimuleerd en gestuurd worden (zie hoofdstuk 9). Op die manier vormen vitaliteit en leefbaarheid de leidraad voor dorpsontwikkelingen die leiden tot topdorpen.

Referenties

Boeken

Anonymoius, A. (1999) *Kaartrapportage Provincie Zuid Holland Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland regio Alblasserwaard en Vijfheerenlanden*. Den Haag, van der Weerd BV.

Anonymoius, A. (2002) *Toeristische Gids 2010 Alblasserwaard Vijfheerenlanden*; Den Haneker, VVV Zuid-Holland Zuid, De Groot drukkerij bv, Goudriaan

Anonymoius, A. (2009) *Samenwerken aan een duurzame toekomst, gebiedsvisie Alblasserwaard / Vijfheerenlanden*, Uitgave Gebiedsplatform Alblasserwaard - Vijfheerenlanden, mede mogelijk gemaakt door provincie Zuid Holland

Broek L. van den, Jong A de, Duin C van, Huis M van, Boschman S, Agtmaal-Wobma E van. (2008) *Regionale bevolking-, allochtonen- en huishoudenprognose 2007-2025*, Den Haag

Groningen, Catharina L. van. (1992) *De Alblasserwaard, de Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst*, Waanders Uitgevers, Zwolle

Groningen, Catharina L. van. (1989) *Vijfheerenlanden, de Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst*, SDU Uitgeverij, 's-Gravenhage

Pieterse, N., Daalhuizen, F. e.a. (2005) *Het gedeelde land van de randstad, ontwikkelingen en toekomst van het groene hart*, Ruimtelijk Planbureau Den Haag, 2005

Woerkum, Cees van, Meegeren, Puk van. (2003) *Basisboek communicatie en verandering*, Uitgeverij Boom, Amsterdam

Digitale boeken en rapportages

URL <http://www.ruimtemonitor.nl/nl-nl/content.aspx?cid=757&mid=18>, Bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid, Frank van Dam e.a., Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers/RPB.

URL

https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/1887/13279/2/EB_2003_Graaf_meervoudig_duurzaam_landgebruik.pdf, Meervoudig duurzaam landgebruik in het landelijk gebied : Hoe bereik je dat?, Hans de Graaf e.a., Leiden Universiteit

URL <http://www.lei.dlo.nl/publicaties/PDF/2010/2010-029.pdf> Bevolkingsontwikkeling op het platteland, 1980 – 2005 Voorstudie, LEI Wageningen UR, 2010

URL <http://www.pbl.nl/nl/publicaties/2008/regionale-bevolkings-allochtonen-en-huishoudensprognose-2007-2025.html> Regionale bevolking- allochtonen- en huishoudenprognose 2007 – 2025, planbureau voor de leefomgeving, 2008

URL <http://www.nidi.knaw.nl/en/output/demos/2009/demos-25-01-schnabel.pdf/demos-25-01-schnabel.pdf> Krimp of Verplaatsing? Schnabel, P., SCP, 2009

URL www.nvm.nl/nvm/getfile?docName=nvm109444 Visiedocument Krimp, NVM i.s.m. Bureau Stedelijke planning BV, 2010

URL www.welvaartenleefomgeving.nl/pdf.../H0_samenvatting.pdf Welvaart en Leefomgeving; een scenariostudie voor Nederland in 2040, Centraal Planbureau, Ruimtelijk Planbureau, e.a, 2006

URL www.nidi.knaw.nl/en/output/demos/2009/demos-25-01-bargeman.pdf Krimp in Brabant, Bargeman, N., 2007

URL <http://www.freewebs.com/doorlinken/downloads/DenBosch/fase%202/deel3.pdf> S3 project Management & Stedenbouw Onderzoeksrapport Fase 2 Hoofdstuk 3 Efficiënt Ruimtegebruik; rapport Management & Stedenbouw Den Bosch, jaar onbekend

Overige internetbronnen

URL <http://www.minbzk.nl/actueel/@123165/topteam-krimp>, Bevolkingsdaling, topteam Krimp, Ministerie van Binnenlandse Zaken

URL <http://www.bevolkingsdaling.nl/Default.aspx?tabid=1292> Kun je krimp voorkomen door behoud van jongeren?, Digitaal Basisboek Bevolkingsdaling, 2009

URL <http://www.bevolkingsdaling.nl/Default.aspx?tabid=759> Is bevolkingsdaling een probleem of een kans?, Digitaal Basisboek Bevolkingsdaling, 2009

URL <http://www.bevolkingsdaling.nl/Default.aspx?tabid=1286> Waarom is concurrentie niet handig?, Digitaal Basisboek Bevolkingsdaling, 2009

URL <http://werkbank.habiforum.nl/index.php?nID=1> Werkbank Ruimtelijke kwaliteit, Habiforum, 2005

URL <http://www.accanto.nl/paginas/projecten/meervruijnte.htm> Meervoudig ruimtegebruik als uitdaging, Accanto

URL http://www.volkskrant.nl/archief_gratis/article716921.ece/CBS_voorziet_grote_groei_van_aantal_alleenstaanden CBS voorziet grote groei van het aantal alleenstaanden, De Volkskrant, 2009

URL <http://www.land.gov.sk/en/index.php?start&language=en&navID=29> Rural Development, Ministerstvo Podohospodarstva Slovenskej Republiky, 2010

URL http://www.rivm.nl/vtv/object_map/o2771n40218.html Migratiesaldo 2003-2007 RIVM Nationale Atlas Volksgezondheid, 2009

URL http://www.wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187283&siteName=WDS&entityID=000178830_98101911160728 Sustainable development concepts : an economic analysis, Pezzey, J. 1992

URL http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1640333&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_news_item_id=24879 Krimpgemeenten worden topdorpen, Ministerie van LNV, 2009

URL <http://waterarchitect.nl/> Waterarchitect van Bueren, 2010

URL <http://www.bothends.info/encycl/encycl.php?page=st> The Encyclopaedia of Sustainability, 2010

URL <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/cijfers/cijfers-per-thema/default.htm> Database cijfers CBS, 2010

URL <http://www.cpb.nl/nl/> Database cijfers CPB, 2010

URL http://www.nirov.nl/Home/Nieuws/Nieuws_Items/Output_13_Wat_betekent_de_nieuwe_Wro_voor_de_stadsregio_s.aspx?mId=10437&rd=228 Wat betekent de nieuwe Wro voor de stadsregio's?, NIROV, 2009

URL <http://www.hetkontakt.nl/nieuws/27840/nu-ook-de-gribus-van-groot-amers.html>, Nu ook de gribus van Groot-Amers, Het Kontakt, 2010

Multimedia

NOS Radio 1, Radio 1 Journaal, Gedeputeerde Ruud Van Heugden (Brabant) over krimp, vrijdag 5 februari 2010

Overige

Foto op pagina's 10, 19 en 37 door Kim Andriessen

Kaart op pagina 33 © De Nieuwe Kaart van Nederland / NIROV

Afbeelding op pagina 39 © Képzelt Város, Mit Nekem (2009)

***

Coverschilderij:

© Valér Ferenczy; *Zazar-part Nagybányán*, (2007)

Valér Ferenczy op artnet:

<http://www.artnet.com/artist/719105/valer-ferenczy.html>